

A. BOGNAR

GRANICE POLJSKE (POLITIČKO-GEOGRAFSKA STUDIJA)¹

Nepobitna je činjenica da je u dosadašnjem ocjenjivanju elemenata evropske sigurnosti pitanje poljskih granica, a napose one na rijekama Odri i Nysi bilo od najveće važnosti. Dapače, o priznanju te granice ovisilo je, na stanovit način stvaranje osnovnih pretpostavaka za konkretizaciju okvira unutar kojih bi se prišlo rješavanju cijele lepeze problema od vitalnog interesa za budućnost našeg kontinenta. Priznanje evropskog teritorijalnog statusa quo-a znamenito je i stoga što je tako nestalo jednog vrlo dugotrajnog i vrlo stabilnog geopolitičkog i geostrateškog provizorija, koji sam po sebi ne bi mogao biti temeljem svjetskog mira.²

Očito je dakle da teritorijalna i granična pitanja jesu i vrlo je vjerojatno da će postati jednom, ako ne i najvažnijom, osnovom mogućih ratnih sukoba. Da su teritorijalna pitanja nezaobilazan čimbenik suvremenih međunarodnih odnosa, proizlazi iz niza notornih činjenica, kao što su primjerice izraelska osvajanja životnog prostora, teritorijalizacija politike preko vojnih paktova, politika prisutnosti, pitanje okruženja itd.³ Nadalje, a nepotrebno je naglasiti, da se u gotovo svakom novijem međunarodnom ugovoru granična i teritorijalna pitanja spominju kao bitan preduvjet prijateljstva i suradnje. Istočni ugovori nepobitan su dokaz za to. U skladu s tim, posve je sigurno da je poznavanje političko-geografskih i geopolitičkih osobina granica Poljske važan preduvjet cjelovitijeg razumijevanja osnova današnje i buduće evropske sigurnosti.

Opće osobine geopolitičkog položaja Poljske

Po svom geopolitičkom položaju Poljska je dio Rimlanda. Unutar te geopolitičke prostorne jedinice prvog reda, koja se može definirati kao zona naj-

¹ Granice Poljske (politgeografska studija) sadrži cjelokupni materijal izlaganja održanog na znanstvenom skupu »Međunarodna bezbednost u savremenim uslovima« u Novom Sadu 25. studenoga 1972. Dio tog izlaganja biti će objavljen u časopisu »Jugoslavenska revija za međunarodno pravo« Beograd, pod naslovom »Suvremene političko geografske i geopolitičke osobine granica Poljske.«

² R. Pavić: *Geostrateška stvarnost Istočnih ugovora i SALT-a*, »Međunarodna politika«, Godina XXIII, broj 524-543, Beograd, 1972, str. 15—19.

³ *Isto*, str. 16.

većih svjetskih sukoba, Poljska ima izvanredno važan geo-strateški smještaj. Istočna granica Poljske poklapa se sa zapadnom granicom Heartlanda, koji je upravo ovdje najotvoreniji mogućim prodorima sa zapada, kontinuiranim lesnim pojasom koji započinje na atlantskoj obali a završava na krajnjem istočnom dijelu Zapadnog Sibira, geografskom središtu Heartlanda, i Smolenskim koridorom do Moskve, težištem Sovjetske državnosti. Dodati treba da je poljska nizina u gospodarskom i prometnom pogledu jedno od najfrekventnijih područja Evrope. Izraženo je to u stalnim oružanim sukobima pomorskih sila Rimlanda i sila Heartlanda za taj prostor od XVII. stoljeća na ovamo.⁴ Poljska se nizina slobodno može okarakterizirati geostrateškim pojmom »Koridora ratova«.

Područje Rimlanda u Evropi u geopolitičkom i geostrateškom smislu može se podijeliti na dvije izrazito različite cjeline, zapadni dio kontinenta sa Skandinavijom, Apeninskim i Pirinejskim poluotokom i istočni kontinentalnije položen prostor Centralne i Jugoistočne Evrope, kojima se može priključiti i područje Finske. Zapadnoevropski prostor karakteriziran je maritimnom orijentacijom svoje povijesti, kontinuiranim društveno-gospodarskim i političkim razvojem i relativno stabilnom političko-geografskom strukturom. Naprotiv, kontinentalna unutrašnjost Evrope zbog, svoga položaja između Heartlanda i pomorskih sila na zapadu, ima sve osobine zone sukoba, pa stoga i burnu društveno-političku prošlost, ekstenzivniji gospodarski razvoj i izvanredno veliku političko-geografsku nestabilnost; česte promjene granica bitna su odlika političko-geografske strukture tog dijela našeg kontinenta. Takvi odnosi našli su svog izraza i u pojmovima s nesumnjivo negativnim sadržajem i značenjem, kao što su to »balkanizacija« i »država na kotačima«. Činjenica da se pojam »država na kotačima« odnosi na Poljsku, odraz su njezine posebno nesretne i burne povijesti, koja je bila upravo takova zbog njezina vrlo osjetljivog geopolitičkog i geostrateškog položaja.

Značenje prirodno-geografske osnove u razvoju Poljske državnosti

Nema dvojbe da elementi prirodno-geografske osnove imaju velik utjecaj na život pojedinih naroda i formiranje njihovih državnih teritorija. Vrijedi ta konstatacija osobito za začetke njihova razvoja, kada je prirodna osnova, u skladu s primitivnim civilizacijskim nivoom, imala gotovo determinantan utjecaj na gospodarski razvoj društvenih zajednica. Iako s općim društveno-ekonomskim napretkom ovisnost o prirodnoj osnovi postaje sve manja, neke njezine karakteristike imaju trajnu vrijednost i prisutne su u svakom trenutku života pojedinih naroda kao neizbježivi faktori, koji imaju veliku važnost u definiranju gospodarskih potencijala, geopolitičkog položaja i geostrateških osobina područja koje nastanjuju. Jedan od klasičnih primjera u tom smislu jesu Poljska i njezina tisućugodišnja povijest.

---

⁴ U političko-geografskom razvoju Evrope kao kontinentalne sile mogu se smatrati SSSR (prije Carska Rusija), Turska i Zlatna horda. Iako je Vel. Britanija jedina izrazito pomorski orijentirana sila u Evropi, u istu kategoriju mogu se dijelomice svrstati, s obzirom na svoju kolonijalnu politiku u prošlosti, Francuska i Njemačka.

Elementi prirodne osnove od relevantnog značenja u političko-geografskom razvoju Poljske

Poljska je sjeveroistočni dio velike srednjoevropske makro regije pretežno nizinskog karaktera — 2/3 teritorija ispod 300 m apsolutne visine — u kojoj je smjerom sjever-jug izražena stepeničasta reljefna struktura. Najviše dijelove državnog prostora čine Karpati i Sudeti uz granicu s Čehoslovačkom. Dalje na sjeveru na viši planinski prostor nadovezuje se niže malopoljsko pobrđe, koje ima karakter fluvijalnom disekcijom jako rasuđene ploče s izdvojenim uzvišenjima manje podložnim eraziji (Lysa gora). Spomenute reljefne jedinice odvojene su međusobno nizom izrazitih tektonskih potolina (dolina Odre, Visle i Sana), koje s nižim dijelovima pobrđa, zbog svojih pitomijih prirodnih osobina u odnosu na surovost viših planinskih područja, imaju sve prednosti za razvoj naseljenosti i organizaciju života. Za taj dio Poljske vezana je zona lesa, koja svoj prirodni nastavak prema zapadu ima u njemačkom lesnom pojasu Börde, a na istoku na volinsko-podolskoj ploči u Ukrajini. Ocjeditost i relativno velika plodnost tog područja, uvjetovana fizičkim osobinama lesa, utjecala je na njegovu pejzažnu otvorenost i laku prometnu prohodnost, što je predisponiralo gušću naseljenost i stratešku važnost kraja već od najstarijih vremena⁵. To je prostor kojim je usmjerena najranija njemačka ekspanzija prema istoku, a isto tako predstavljao je najvažniji koridor kojim su išli prodori azijskih i istočnoevropskih naroda prema zapadu našeg kontinenta. Strateška važnost lesnog pojasa potencirana je činjenicom da je stari hercinski bazen, u kojem je rijeka Odra izmodelirala svoju dolinu, u prostoru Gornjeg Šljonska (Šleska), bogat kamenim ugljenom. Željezna ruda malopoljskog pobrđa i šljonski ugljen bili su osnovni preduvjet razvoja rudarsko-industrijskih aktivnosti oko Katowica, gdje je koncentrirano preko 50% industrijskih kapaciteta Poljske.

Najniži dio zemlje, a ujedno i najprostraniji, koja svoj prirodni nastavak ima u Njemačkoj i SSSR-u jest velika poljska nizina s tipičnim glacijalnim pejzažom. Led koji je u tijeku pleistocena pokrивao taj kraj svojom erozivnom i akumulativnom aktivnošću formirao je osebujne reljefne oblike, koji su u tijeku historije poljskog naroda imale veliku geopolitičku važnost. Svakako najznačajnije su tzv. »*pradoline*«, koje su se razvile erozijom otopljene ledenjačke vode duž rubova kopnenog ledenog pokrivača (Inlandeis), a u skladu s općim padom terena usmjerene su prema sjeverozapadu u Baltičko i Sjeverno more, odnosno na jugoistok u Crno more. U svom primarnom obliku pradoline bile su sve do najnovijeg doba, kada su meliorirane, gotovo neprohodna močvarna područja. Okružuju nešto više i ocjeditije krajeve pogodne za naseljavanje i agrarno iskorištavanje, građene od morenskog materijala,⁶ koji je led staložio u obliku izduženih bedema. Zbog izolacijskog značenja pradolina u prošlosti ti su krajevi imali prirodno predisponiran tvrđavski karakter, što je imalo odlučan utjecaj na formiranje prve jezgre poljske državnosti upravo u jednom od takvih prostora. Osim toga, izolaciona funkcija pradolina znatnog je utjecaja imala i na plemensku rascjepkanost poljskog naroda, što se u krajnjoj liniji odrazilo i na njegovim jezičnim posebnostima.

⁵ Les je mehanički sediment nastao diagenozom prašinstog materijala, koji je akumuliran vjetrom, vodenim tokovima, soliflukcijom itd.

⁶ Morena je stjenovit materijal nastao ledenjačkom akumulacijom.

SI.1. SKICA PRIRODNO-GEOGRAFSKIH OSOBINA POLJSKE

Izvor: JANISEWSKI, ATLAS GEOGRAFICZNY POLSKI

U izrazitom nizinskom graničnom prostoru između Poljske i SSSR-a razvila se reljefno nejasno definirana razvodnica baltičkog i crnomorskog sliva⁷. Istočni je dio tog područja prostrana plitka tektonska potolina u okviru koje se formiralo porječje rijeke *Pripjat*. Zbog neznatnog pada terena rijeke tu imaju osobine otjecanja donjeg toka. Često se izlijevaju i mijenjaju korito stvarajući time prostranu i kontinuiranu zonu močvara, koje su po svojoj neprohodnosti imale sve do najnovijeg doba izvanredno velik obrambeni značaj kako za Poljsku tako i za SSSR⁸. Hidrografska i vegetacijska obilježja pripjatskog područja dala su mu sve osobine jedne od prirodno najizrazitijih graničnih pojasa u Evropi, koji je osim toga istodobno etnička i prometno-gospodarska međa između Poljske i SSSR-a. Granično značenje Pripjata potencirano je i činjenicom da on čini dio zapadne granice Heartlanda. Postojanje višeg i ocjeditijeg morenskog i lesnog područja sjeverno i južno od Pripjatskih močvara donekle umanjuje njezin značaj kao pogodne prirodne prepreke u obrambenim strateškim koncepcijama spomenutih zemalja. Kontinuirani pojas višeg morenskog zemljišta, sa sjevera i juga okruženog nižim podvodnim depresijama (Pripjatske močvare, dolina zapadne Dvine i Njemena), koji preko Minska i Smolenska povezuje Varšavu s Moskvom, ima koridorske osobine. Strateške prednosti koje proizlaze iz njezina prometnog značenja našle su svog izraza u čestim ratovima za njezino posjedovanje. S obzirom na ključni položaj Smolenska u koridoru, koji dominira prilazom moskovskoj jezgri državnosti, nameće se potreba uvođenja geopolitičkog pojma »*Smolenska vrata*«. Koridorske osobine i veliki strateški značaj ima i lesno područje volinsko-podolske ploče između planinskog luka Karpata na jugu i Pripjata na sjeveru. Svojom ocjeditošću i pejzažnom otvorenošću omogućuje laku prometnu povezanost Ukrajine, preko Zapadne Galicije i Šljonska s prostorom Zapadne Evrope.

Ravničasti pjeskoviti karakter baltičkog primorja nije pogodio, osobito u prošlosti, maritimnoj orijentaciji Poljske, što je uz neke momente iz društveno-političke historije determiniralo njezin razvoj kao izrazito kontinentalne države. Pomorske aktivnosti razvile su se na estuarskim ušćima Odre i Visle, koja su zbog svojih zaljevskih osobina bila pogodna za izgradnju velikih luka (Szczecin, Gdansk).

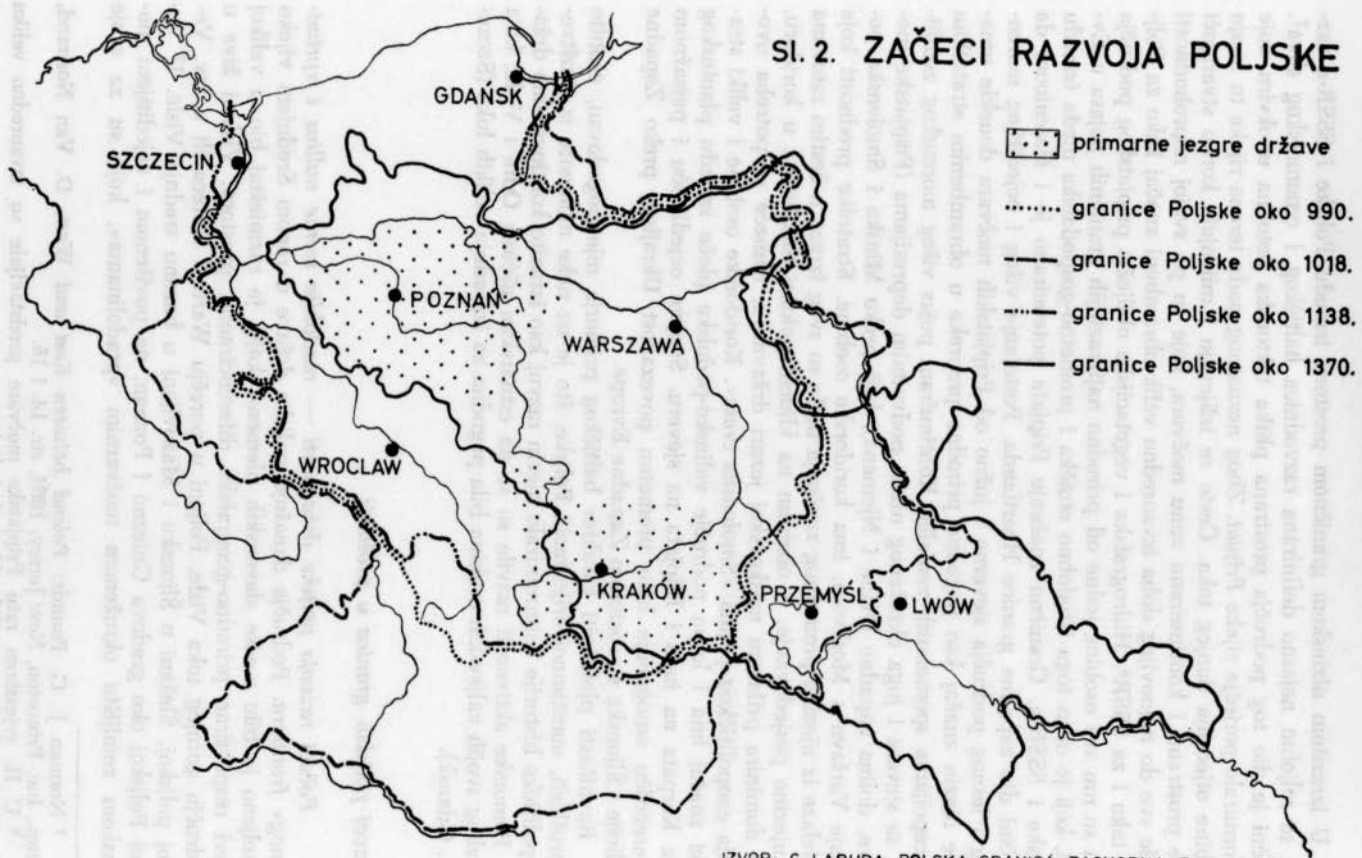
Razvoj poljskih granica u prošlosti

Počeci razvoja poljske državnosti — razdoblje terrae nullius i »primitivnog« frontiera. Područja današnje poljske države u ranom Srednjem vijeku naseljeno je bilo s više slavenskih plemena, kojih je razmještaj bio u velikoj mjeri respektirao prirodno-geografsku diferenciranost prostora; Vislani žive u području gornjeg toka Visle, Poljani u porečju Warte i Noteca ili u tzv. Velikoj poljskoj, Šležani u Šljonsku i Mazovljani u bazenu srednje Visle. U Velikoj Poljskoj oko gradova Gniezno i Poznan, na povišenom i ocjeditijem morenskom zemljištu okruženom močvarnim »pradolinama«, koje su za svoje

⁷ Norman J. G. Pounds: *Poland between East and West*, D. Van Nostrand, Comp., Inc. Princeton, New Jersey, 1964, str. 14. i 15.

⁸ U II. svjetskom ratu Pripjatske močvare predstavljale su izvanredno veliku teškoću u prodoru njemačkih oklopnih jedinica.

SI. 2. ZAČECI RAZVOJA POLJSKE

IZVOR: G. LABUDA, POLSKA GRANICA ZACHODNA, Poznan 1971.

otjecanje koristile rijeke Notec i Warta, formirala se u X. stoljeću prava jezgra državnosti iz koje su potekle inicijative za političko okupljanje poljskih plemena. Stvaranje čvrste državne organizacije na području poljskog etnikuma bilo je u prvom redu odraz potreba obrane od rastućeg njemačkog ekspanzionizma prema istoku. Za razumijevanje razvoja poljskih granica u najranijem razdoblju nužno je ocijeniti odnose snaga u to vrijeme. U konkretnom slučaju od bitnog su interesa dva osnovna elementa, veličina teritorija i broj stanovnika. Potkraj X. stoljeća, dakle u samom početku razvoja poljske državnosti, za kraljevske dinastije Piasta, Poljska s jezgrom oko Gniezna, u tzv. Velikopoljskoj i Pomorzeu, kraju koji je prvi ušao u sklop kraljevstva, ima oko 130.000 km² s oko 520.000 stanovnika (4 st./km²)⁹. Priključenjem Šljonska i Malopoljske, oko Krakova, teritorij poljske države narastao je na oko 225.000 km², a broj stanovnika na 900.000¹⁰. Istodobno Njemačka, bez Lotharingije, ima 350.000 km², gdje je živjelo 3.500.000 stanovnika ili 10 st./km²¹¹. Izuzetno nepovoljan odnos, ako se usporede demografske mase dviju država, populacijskih potencijala 1:7, odnosno 1:4, stavljao je Poljsku u vrlo nepovoljan položaj u vojnom pogledu. Slabosti Poljske države dolaze još i više do izražaja usporede li se ekonomske mogućnosti. Usprkos tome, Poljska za dinastije Piasta pružila je efikasan otpor Nijemcima, što je bio dokaz visoko razvijene gospodarske i vojne organizacije Poljske toga doba.¹² Interesantno je da se upravo pod Pijastovićima pojavio termin »Poljska« za označivanje cjelokupnog teritorija kojim su vladali¹³, a čije su granice na zapadu činile rijeka Odra i Nysa, na jugu Sudeti Karpati, istoku rijeka Wisloka, San, Wieprz i Bug, te Pripjatske močvare, i na sjeveru Baltičko more i zatvorena šumska zona južnog dijela Pruske¹⁴. Zapadna granica tipa frontiera¹⁵, formirana duž močvarne pradoline u smjeru J—S, kojem je otjecala rijeka Odra, bila je prirodno dobra izolacijska zona prema njemačkom etnikumu na zapadu. Južni nastavak te granice uz rijeku Nysu bio je, zbog ocjeditije i lako prohodne lesne zone, koja je imala svoj nastavak na obje pribrežne strane rijeke, strateški nepovoljniji. Slične osobine imala je istočna međa Poljske. Na svom najvećem dijelu ona se poklapa s izrazitom prirodnom barijerom koju su činile rijeka Bug i Prpjatske močvare. Južni dio tog graničnog sektora u Galiciji nije imao takvih obrambenih pogodnosti, budući da je tim dijelom zona frontiera¹⁶ prolazila pejzažno otvorenijim lesnim pojasom. Na jugu prema Kraljevini Mađarskoj i Češkoj granica je imala osobine terrae nullius¹⁷ i poklapala se sa slabo naseljenim i šumovitim planinskim područjem Karpata i Sudeta.

Nepovoljne geopolitičke osobine Poljske, laka prometna prohodnost pojedinih njezinih dijelova došle su već i tada do izražaja. Poljska je stoga u početnom stadiju svoga razvoja praktično u stalnim sukobima sa svojim susje-

⁹ Gerard Labuda: *Poljska granica zachodna*, Poznan, 1971, str. 41.

¹⁰ *Isto*, str. 41.

¹¹ *Isto*, str. 41.

¹² Vladislav Gomułka: *1000 godina Poljske*, Kultura, Beograd, 1967, str. 7.

¹³ *Isto*, str. 7.

¹⁴ Norman J. G. Pounds: *Poland between East and West*, D. Van Nostrand, Comp., Inc. Princeton, New Jersey, 1964, str. 23.

¹⁵ *Isto*, str. 23.

¹⁶ *Isto*, str. 23.

¹⁷ *Isto*, str. 23.

dima radi očuvanja svoga suvereniteta i teritorijalnog integriteta. Razumljivo je, da se to odrazilo na čestom gubljenju i ponovnom pripajanju graničnih krajeva. Stabilnost državne moći u razdoblju X.—XIV. stoljeću ovisila je u velikoj mjeri o jačini centralne vlasti, jer čim ona slabi, dolazi do gubljenja pojedinih teritorija, a u suprotnom slučaju do njihova ponovnog priključenja¹⁸. *Kasni srednji vijek — razdoblje dinamičnog frontiera*. U razdoblju XII., XIII. i dijelom XIV. stoljeća kao rezultat promjena u odnosu društvenih snaga, zbog općeg razvoja feudalizma, Poljska se raspada u skladu s opadanjem moći centralne vlasti u uniz manjih političko-teritorijalnih jedinica — vojvodstava. To omogućuje Nijemcima snažniji prodor prema istoku. Kneževina Brandenburg ovladala je u tom razdoblju Zapadnim Pomorzeom (Pomeranija) i dijelom Velike Poljske uz desnu obalu Odre.¹⁹ Istodobno dolazi i do širenja Njemačkog viteškog reda u područje sjeveroistočno od donjeg toka rijeke Visle u tzv. Istočnu Prusku. U tom prostoru, koji karakterizira glacijalni pejzaž s velikim šumskim površinama, a koji je na sjeveru bio omeđen lagunama duž obale Baltika, sve do dolaska Nijemaca bili su naseljeni Prusi. Nijemci, koji u ovaj kraj prodiru godine 1231. do početka XIV. stoljeća su ga uglavnom osvojili istrebljujući u velikoj mjeri domorodačko stanovništvo²⁰. Usporedno s osvajanjem Istočne Pruske dolazi do njezina naseljavanja njemačkim stanovništvom²¹. Do kraja XIV. stoljeća Nijemci su ovladali područjem od donjeg toka Odre do Njemena i dalje Livonijom, Kurlandijom, Samogitijom i Estonijom. Time je stvorena velika baltička država Njemačkog viteškog reda, koja je na sjeveroistoku bila omeđena Finskim zaljevom, a na zapadu Odrom.

Njemačka kolonizacija današnjih zapadnih dijelova Poljske intenzivnije započinje u XII. i XIII. stoljeću. U tim pokretima stanovništva sudjeluje pretežno zanatski, trgovački, vojni i crkveni element. Migracije obično prate teritorijalno širenje ili se pak odvijaju spontano penetracijom u prostore, koji do tada još nisu bili ekonomski valorizirani. Osnovni pravci određeni su odnosima snaga, elementima prirodno-geografske osnove i gospodarskim interesima. Izdvajaju se tri najjača migracijska pravca: baltičkim primorjem u Pomorze i Istočnu Prusku, uglavnom morskim putem iz hanzeatskih gradova (Lübeck), lesnim pojaseom za Šljonsk i dolinom Dunava u panonski prostor

---

¹⁸ Takav razvoj karakterističan je bio za razdoblje nakon smrti Boleslava I. Hrabrog. Njemačka osvaja Lužicu, Češka — godine 1038. Šljonska, a Mazovija i Pomorze su odcijepili. Stabilizacijom centralne vlasti za Kazimira I. (1038.—1058.) i Boleslava III. Krivoustog (1102.—1024.) prethodno izgubljena područja ponovno se pripajaju: Mazovija 1042., Šljonsk 1054., a početkom XII stoljeća i zapadni dio Pomorzea.

¹⁹ Takvom razvoju pridonijela je u velikoj mjeri i prirodno geografska (pradoline) izoliranost tih krajeva od ostalog dijela Poljske.

²⁰ Prusi su baltički narod, koji je nestao istrebljenjem ili asimilacijom od Nijemaca u razdoblju nakon XIII. stoljeća.

²¹ Gordon East: *Povijesni zemljopis Evrope*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1944, str. 26.

i Erdelj (Transilvaniju)²². Naseljavanje njemačkog stanovništva svakako je bilo najjače u Šljonsku, Pomorzeu i Istočnoj Pruskoj, i to osobito u gradska naselja. U tijeku XIII. stoljeća osniva se niz njemačkih urbanih kolonija. U Šljonsku to su Zlotoryja (1211.), Lwówek (1217.), Sroda (1235.) i Wrocław (1242.), a u Pomorzeu Chelmno (1233.), Szczecin (1243.), Tczew (1260.) i Gdansk (1263.)²³. Znatne migracije njemačkog stanovništva bile su u to vrijeme usmjerene i na područje Velikopoljske, gdje je u tijeku XIII. stoljeća Nijemcima naseljeno 38, a u XIV. stoljeću čak 55 naselja²⁴. Brojčano najjača kolonizacija Nijemaca vezana za Istočnu Prusku, što se odrazilo i u bitnim promjenama etničke strukture kraja. Dok je u XIII. stoljeću u Istočnoj Pruskoj živjelo 120.000 Prusa, i samo 12—15.000 Nijemaca, u tijeku XIV. stoljeća situacija se, istrebljenjem dijela Prusa i planskim naseljavanjem Nijemaca, korjenito promijenila u korist ovih drugih²⁵. Kao rezultat takova razvoja Istočna Pruska bilježi jak populacijski porast; broj stanovnika se u razdoblju XIII. i XIV. stoljeća povećao sa 140—150.000 na čak 270.000 stanovnika.²⁶

Germanizacija poljskog stanovništva bila je postupna. U prvoj fazi kolonizacije njemačkog stanovništva germanizacija nije imala većeg uspjeha. Prijelomni trenutak u denacionalizaciji poljskog stanovništva Zapadnog Pomorzea, gdje je imigracija Nijemaca zbog i inače male gustoće naseljenosti bila relativno vrlo jaka, znači razdoblje reformacije, kada njemački postaje službeni jezik protestanske crkve²⁷. Germanizacija je jaka i u Donjem Šljonsku, gdje je kler, zbog utjecaja na dvoru u mogućnosti da na svojim velikim dobrima naseljuje Nijemce. Posebno značenje za germanizaciju kraja ima jak proces urbanizacije. Međutim, usprkos takovu razvoju Odra je početkom XVI. stoljeća još uvijek etnička granica između njemačkog i poljskog stanovništva, izuzev područje Wrocława, gdje Nijemci prevladavaju²⁸.

Njemačkim osvajanjem Poljska je izgubila svoj izlaz na more, jer je Gdansk (Danzig) godine 1309. zajedno s Istočnim Pomorzeom bio priključen baltičkoj državi Njemačkog viteškog reda. Treba dodati da je Poljska u to vrijeme izgubila i Šljonsk, koji je prepustila Kraljevini Češkoj²⁹. Promjene političko-geografske strukture gubljenjem teritorija na zapadu nužno su imale odraza i na pogoršanje geopolitičkog položaja Poljske, što je uz sve veću opasnost od Nijemaca rezultiralo u tijeku XIV. stoljeća, njezinim ponovnim političkim ujedinjenjem. Prvobitna jezgra državnosti oko Gniezna i Poznana našla se u perifernom položaju u odnosu na veći dio državnog prostora, pa dolazi do prenošenja težišta državnosti u tijeku XIII. stoljeća u gospodarski vrednije i gušće naseljeno područje gornjeg toka rijeke Visle³⁰. Krakow, cen-

²² Gerard Labuda: *Polska granica zachodna*, Poznan, 1971, str. 61.—62.

²³ *Isto*, str. 62.

²⁴ *Isto*, str. 62.

²⁵ *Isto*, str. 63.

²⁶ *Isto*, str. 63. i 66.

²⁷ *Isto*, str. 68.

²⁸ *Isto*, str. 68.

²⁹ Godine 1335. Šljonsk je bio prepušten Kraljevini Češkoj u zamjenu za oduzimanje čeških vladara od pretenzija na poljsko prijestolje. Godine 1526., zajedno s Češkom, Šljonsk je bio pripojen Habsburškoj državi, a 1742. — mirom u Berlinu — Pruskoj.

³⁰ Veljko Rogić: *Promjene u strukturi poljske urbane mreže*, »Geografski horizont«, br. 4/1963, God. IX, izd. GDH, Zagreb, 1963, str. 1.—19.

tralno naselje na raskrižju tada važnih magistralnih prometnica prema Baltiku, Crnom moru i jugu Evrope, privukao je koncentraciju vodećih političkih i kulturnih funkcija države i time preuzeo ulogu glavnog grada³¹. Jačanje centralne vlasti utjecalo je i na širenje državnog teritorija, koje je zbog jakog pritiska Nijemaca sa zapada bilo orijentirano prema istoku. Poljska u XIV. stoljeću osvaja Galiciju,³² koja je zbog svoje velike agrarne vrijednosti i prometnog značenja (veza s crnomorskim primorjem) predstavljala privlačan kraj za naseljavanje i gospodarsko iskorištavanje.

Od izvanrednog značenja za razvoj i opstanak Poljske bila je njezina unija s Litvom, do koje je prvi put došlo godine 1383. Plod toga ujedinjenja bila je pobjeda kod Grünwalda. godine 1410., kojom je bila potisnuta vlast Njemačkog viteškog reda na Baltiku. Poljskoj je vraćen Gdansk i Istočni Pomorze³³, čime je ona ponovno dobila svoj prirodni izlaz na more. Preostali dio države njemačkih vitezova formiran je u kneževinu Prusku pod vrhovnom vlašću Poljske.

Lublinskom unijom 1569. došlo je do čvršćeg povezivanja Poljske s Litvom, i to na federalnom principu³⁴. Time je Poljska dobila vlast nad prostanim krajevima u Ukrajini, Bjelorusiji i Litvi, što dovodi do krupnih promjena u geopolitičkoj orijentaciji zemlje. Dotada periferni krajevi u bazenu srednje Visle dobivaju centralni položaj. Jezgra državnosti se sada ponovno seli, i to u Varšavu, koja se kao prijestolnica nametnula zbog svog izvanredno povoljnog super-regionalnog položaja u tadašnjoj Poljskoj državi³⁵. U XVI. stoljeću Poljska doživljava i svoj najveći teritorijalni razvoj. S površinom od 1,115.000 km², na kojoj je živjelo 10,000.000 stanovnika, uvrstila se u red tada najснаžnijih država Evrope³⁶. Ujedno, ona je postala i zemlja sa stanovništvom izrazito heterogenog nacionalnog sastava. Uz Poljake, koji su činili 40% ukupne populacijske mase, živi velik broj Ukrajinaca, Bjelorusa i Litvanaca³⁷.

Od XVI. stoljeća započinje *drugi val migracije Nijemaca prema istoku*, Pokreti njemačkog stanovništva u prvom su redu rezultat potreba za širenjem obradivih površina. »Glad« za zemljom odraz je agrarne konjunktura, koja je urodila vrlo povoljnim mogućnostima izvoza poljodjelskih proizvoda na zapadnoevropsko tržište. Useljavanje Nijemaca osniva se na njihovu iskustvu u isušivanju močvarišta, itd.³⁸ Iz tih pobuda naseljaju se uz Nijemce i Nizozemci u područje Pomorzea, Kujaviju i Velikopoljsku³⁹.

³¹ Isto, str. 1.—19.

³² Godine 1340.

³³ Mirom u Torunju godine 1466.

³⁴ Sve do Lublinske Unije, godine 1569. državna vlast nije bila jedinstvena. Najvažnije državne institucije Poljske i Litve bile su odvojene, a zakoni različiti.

³⁵ Veljko Rogić: *Promjene u strukturi poljske urbane mreže*, »Geografski Horizont«, br. 4/1963, God. IX, izd. GDH, Zagreb, 1963, str. 1.—19.

³⁶ Vladislav Gomulka: *1000 godina Poljske*, Kultura, Beograd, 1967, str. 22 i 23.

³⁷ Isto, str. 23.

³⁸ Gerard Labuda: *Polska granica zachodna*, Poznan, 1971, str. 105.

³⁹ Isto, str. 105.

Teritorijalna ekspanzija prema istoku imala je negativne društveno-političke i ekonomske posljedice. Razvoj velikih feudalnih imanja u novopriljubljenim područjima ponovno slabi centralnu vlast, pogoršava društveno-ekonomski položaj seljaštva, a zbog orijentacije na izvoz sirovina potkopavaju se gospodarski osnovi razvoja gradova⁴⁰. Širenjem prema istoku Poljska je došla u sukob s Rusijom, što izaziva stalne ratove između dviju sila. Tome su se u tijeku XVII. stoljeća pridružili kozački, turski i dinastički ratovi sa Švedskom, koji su iscrpili gospodarsku, a time i vojnu moć zemlje. Sve to dovelo je do niza vojnih poraza, koji su izbrisali Poljsku iz redova velikih evropskih sila. Ipak, teritorijalno, iako u ratovima gubi dio svojih područja u Ukrajini istočno od Dnjepra, Poljska je sve do svog raspada s oko 730.380 km² i 11.000.000 stanovnika jedna od najvećih država našeg kontinenta.⁴¹

Granice Poljske u skladu sa stalnim teritorijalnim promjenama imaju u tom razdoblju sve osobine *dinamičnog frontiera*, koji se ovisno o odnosima snaga pomiče u pozitivnom ili negativnom smislu na račun pojedinih suvereniteta. Frontierske osobine granica određene su postojanjem lanca utvrđenja (ponekad i više njih), širokog pojasa zemljišta u kojem se isprepleću suvereniteti pojedinih država i *zone terrae nullius*. Područje frontiera je istodobno i prostor *ratišta*, gdje ne postoji pravna i politička sigurnost, pa je i naseljenost manja i ima svoje specifičnosti definirane načinom života stanovnika (vojnika, vojnika-seljaka, itd.) i izgledom i funkcijama naselja.

Navedene osobine eminentna su karakteristika frontiera razvijenih u nizinskim krajevima. Istočne granice Poljske tipski su primjer takvog frontiera (slično mađarsko-hrvatskom frontieru prema Turskoj u XVI. i XVII. stoljeću), što je i razumljivo s obzirom na prirodno-geografske osobine kraja i gotovo stalne sukobe Poljske s Tatarima, Rusijom i Turskom. Dinamičnost frontiera do svog punog izražaja dolazi u prometno-strateški i gospodarsko najvrednijim dijelovima spornih teritorija. To su u prvom redu lesni pojas u Galiciji i ocjedita morenska zona Wilno — Smolensk — Moskva. Pravci su to najžešćih sukoba, u kojima se vojno rješavaju teritorijalna pomicanja Poljske prema istoku, odnosno zapadu. Pad ili osvajanje pojedinih važnih utvrđenja (Kamienac Podolski) ili pak probijanje lanaca utvrđenja značili su ujedno gubitak, odnosno zauzimanje cijelih regija. Iako zapadne granice Poljske imaju u to vrijeme slične osobine, dinamika im je u skladu s odnosima snaga u tijeku XVI. i XVII. stoljeća, daleko slabije izražena nego što je to slučaj na istoku.

Frontierske osobine zapadnih granica izražene su više u promicanju mede Poljskog i Njemačkog etnikuma.

Tri podjele Poljske. Konstantno gospodarsko i političko slabljenje Poljske dovelo je u krajnjoj liniji u tijeku druge polovice XVIII. stoljeća do gubljenja

⁴⁰ » ... Sredinom 16. vijeka građani su predstavljali 25 od sto stanovništva Kru-
ne, seljaci 65 od sto, a plemstvo 10 od sto. Dva vijeka kasnije, na vrhuncu regresije
i agrarizacije, seljaka je bilo oko 73 od sto, građana samo 17 od sto, a plemstva 8
od sto...« (Vladislav Gomulka: *1000 godina Poljske*, Kultura, Beograd, 1967, str. 22.)

⁴¹ Norman J. G. Pounds: *Poland between East and West*, D. Van Nostrand,
Comp., Inc. Princeton, New Jersey, 1964, str. 45.

nacionalnog suvereniteta i podjele njezina teritorija od strane Ruskog i Austrijskog carstva te Kraljevine Pruske⁴².

Osnove za teritorijalne aspiracije prema Poljskoj treba tražiti prvenstveno u geopolitičkim ciljevima spomenutih sila. Osvajanjem prostora oko donje Vисле (Istočni Pomorze) Pruska je ostvarila direktni spoj svojih do tada prostorno odvojenih dijelova, Istočne Pruske i Brandenburga, a pripojenjem Gdanska dobila je najpovoljniju prirodnu luku na Baltiku. Osvajanjem Gdanska Pruska je ostvarila i kontrolu nad izlaskom vrlo važnog gospodarskog i strateškog transverzalnog kontinentalnog prometnog pravca, koji povezuje Sjevernu i Južnu Evropu. Istodobno Rusija nastoji osvajanjem Litve proširiti svoj mostobran na Baltiku južno od Petrograda (Lenjingrad), a priključenjem Bjelorusije i Ukrajine ostvariti kontrolu nad strateški vrlo važnim »Smolenskim vratima« u morenskom koridoru, koja predstavljaju ključni prilaz moskovskoj jezgri državnosti. Slične težnje pokazala je i Austrija, želeći vlast nad strateški vrlo važnim gornjovislanskim prometnim čvorištem, koje je bilo od vitalnog interesa za obranu gospodarski vrijedne Češke i izravnog puta preko tzv. Moravskih vrata za Beč. U tu svrhu u Galiciji, glacisu prema unutrašnjosti monarhije, u tijeku XIX. stoljeća izgrađen je niz vojnih utvrđenja od Krakova preko Przemysla do Lwówa.

Trima podjelama Poljska je izgubila nezavisnost za razdoblje od 133 godine. Pokušaj njezina uskrnuća za Napoleona I., godine 1807., kada je od teritorija koje je bila okupirala Pruska i Austrija formirano tzv. »Varšavsko vojvodstvo« (165.695 km² s 4,350.000 stanovnika⁴³), bio je kratka vijeka. Bečkim kongresom godine 1815. veći dio teritorija »Varšavskog vojvodstva«, osim dijela koji su vraćeni Pruskoj, bio je pripojen Rusiji (tzv. »Kongresna Poljska«). Krakow s okolicom pretvoren je u tzv. »Krakowsku republiku« pod protektoratom triju sila, koju je godine 1846. anektirala Austrija, a Gdansk, koji je za Napoleona proglašen slobodnim gradom, ponovno je zauzela Pruska.

Političko-geografska problematika granica Poljske u razdoblju između dva svjetska rata

Nakon I. svjetskog rata Poljskoj je obnovljen suverenitet⁴⁴. Jezgru novosnovane države predstavljao je teritorij bivše »Kongresne Poljske«⁴⁵ (113.820

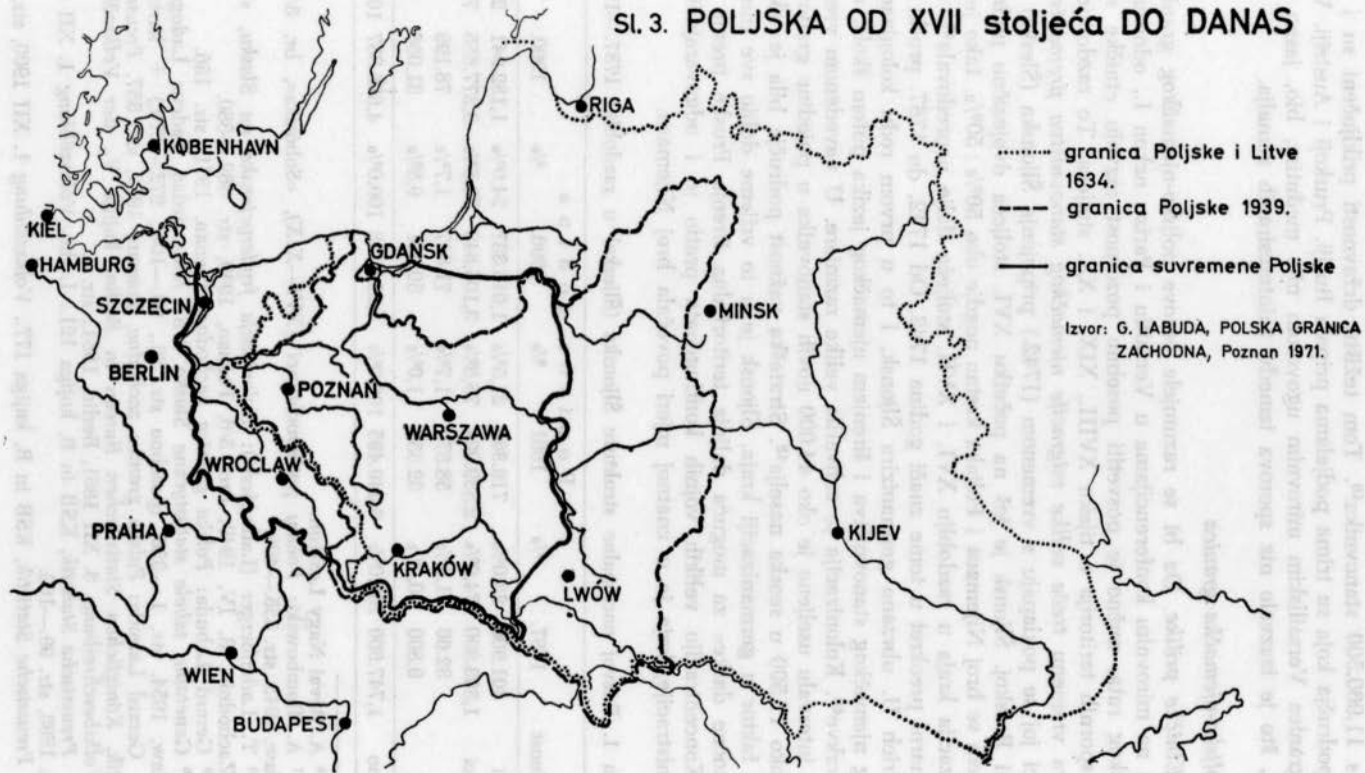
⁴² Prvom podjelom Poljske godine 1772. Pruska je dobila sjeverni dio Velikopoljske, Istočni Pomorze (izuzevši Gdansk), Malbroško i Helminsko vojvodstvo (34.745 km² s 416.000 stanovnika), Rusija istočni dio Bjelorusije i poljski dio Letonije (108.750 km² s 1,800.000 stanovnika), a Austrija gotovo cijelu Galiciju (70.480 km² s 2,700.000 stanovnika). Drugom podjelom 1793., u kojoj Austrija nije sudjelovala, Rusija je dobila gotovo cijelu Bjelorusiju i dio Ukrajine (250.000 km²), a Pruska Gdansk, velik dio Velikopoljske, Dobrzyn i Kujaviju (58.370 km² s 1,100.000 stanovnika). Trećom i konačnom podjelom Poljske 1795. Austrija je dobila Lublin, Siedlece, Radom i Kielce (45.922 km² s 1,000.000 stanovnika), Pruska Suwalki, Bialystok, Lomzu i Warszawu (54.898 km² s 1,000.000 stanovnika), a Rusija preostali dio Poljske (111.780 km² s 1,200.000 stanovnika). Podaci preuzeti iz A. Pallas Nagy Lexikona, XI knjiga, Budapest, 1895, str. 413. i 414.

⁴³ *Encyclopaedia Britanica*, Vol. 18, W. Benton, London, 1963, str. 142.

⁴⁴ Formalni akt o osnivanju nezavisne Poljske donijelo je tzv. Poljsko regentsko vijeće 8. listopada 1918. Godinu dana kasnije Versailleskim mirovnim ugovorom 28. lipnja 1919. Poljska je potvrđena kao suverena država.

⁴⁵ »Kongresna Poljska« osnovana je 1815. u okviru ruskog carstva.

SI. 3. POLJSKA OD XVII stoljeća DO DANAS

km² s 11,960.500 stanovnika⁴⁶. Tom težištu državnosti priključeni su i dije-
lovi područja koja su trima podjelama pripala Rusiji, Pruskoj i Austriji. Veliki
dio granica Versaillskim mirovnim ugovorom nije međutim, bio, jasno defi-
niran, što je izazvalo niz sporova između zainteresiranih zemalja.

a) Poljsko-njemačka granica

Etničke prilike. Da bi se razumjele osnove poljsko-njemačkog graničnog
spora na mirovnim konferencijama u Versaillu i Parizu nakon I., odnosno II.
svjetskog rata, nužno je posvetiti posebnu pozornost razvoju etničke struk-
ture spornih teritorija u tijeku XVIII., XIX. i XX. stoljeća. To razdoblje od-
govara vremenu *treće velike migracije njemačkog stanovništva prema istoku*.
Počeci joj se poklapaju s vremenom (1742.) pripojenja Šljonska (Šleske) Kra-
ljevine Pruskoj. Šljonsk je još na početku XVI. stoljeća dvojezično područje,
u kojem se broj Nijemaca i Poljaka kretao negdje oko 50% : 50%. Iako je ger-
manizacija kraja u razdoblju XVI. i XVII. stoljeća dalje napredovala⁴⁷, revo-
lucionarni preokret u tome znači godina 1742. Od 1742. do 1787. pruski kralj
Friedrich II. ubrzano germanizira Šljonsk, i to u prvom redu kolonizacijom
novog njemačkog stanovništva i širenjem njemačkog jezika putem škola, upra-
ve i crkve⁴⁸. Kolonizacija je zahvatila velike razmjere. U navedenom vremen-
skom intervalu useljeno je oko 44.000 novih stanovnika u pojedine gradove, a
njih oko 17.500 u seoska naselja⁴⁹. Strateška važnost područja bila je također
bitan faktor u germanizaciji kraja. Šljonsk je u to vrijeme dobio sve funkcije
»odskočne daske« za moguća daljnja teritorijalna širenja Pruske prema isto-
ku. Koncentraciju velikih vojnih kontingenata pratilo je i odgovarajući val
administracije, koja je u znatnoj mjeri povećala broj Nijemaca.

Tabela 1. Razvoj nacionalne strukture Šljonska (Šleske) u razdoblju 1787.—1900.⁵⁰

Narodnost	P o p i s n a g o d i n a							
	1787.	%	1861	%	1890.	%	1900.	%
Poljaci	401.900	23,0%	719.365	21,5%	1.016.337	24,0%	1.182.041	25,3%
Nijemci	1.303.300	74,9%	2.539.094	75,8%	3.105.843	73,5%	3.377.655	72,3%
Česi	32.60	1,8%	58.679	1,7%	71.867	1,7%	78.199	1,6%
Ostali	9.800	0,3%	32.357	1,0%	30.411	0,8%	31.036	0,8%
Ukupno	1.747.600	100,0%	3.349.495	100,0%	4.224.458	100,0%	4.668.857	100,0%

⁴⁶ A. Révai Nagy Lexikon.

⁴⁷ A. Rombowski: *Polacy podwrocławsci (XVI—XIX)*, «Sobótska», br. 3/1948. Wrocław, 1948, str. 355.—408.

⁴⁸ T. Ladenberger (Ladogórski): *Kolonizacja fryderycjańska na Śląsku*, »Prze-
gląd Zachodni«, R. IV, 1949, broj 5/6, Poznań, 1949, str. 362.—380.

⁴⁹ Gerard Labuda: *Polska granica zachodna*, Poznań, 1971, str. 136.

⁵⁰ *Generalne tabele statystyczne Slaska 1787 roku*, izdao Tadeuz Ladogórski, Wrocław, 1954, str. 1.—326. (posebno str. 22., 90.—104., 272.—279.) + karta.

Gerard Labuda: *Polska granica zachodna*, Poznań, 1971, str. 357. *Preussische Statistik, Königlichen Statistischen Bureau in Berlin*, knjiga V., *der Volkszählung und Volksbeschreibung*, 3. XII 1861, Berlin, 1864., str. 3.

Preussische Statistik, KSB in B, knjiga 121., I. dio, *Volkszählung* 1. XII 1890, Berlin, 1893, str. 99.—103.

Preussische Statistik, KSB in B, knjiga 177., *Volkszählung* 1. XII 1900, str. XV.

Etnička granica, koja se je u prošlosti (XVI. stoljeće) u *Donjem Šljonsku* (*Šleska*) poklapala s tokom rijeke Odre (Nijemci na jugu, jugozapadu, Poljaci na sjeveru i sjeveroistoku), takvim je razvojem pomaknuta na jugoistok od Wroclawa (Breslau) i sjeveroistok od rijeke⁵¹. Potkraj XVIII i u *prvoj polovici XIX. stoljeća* *Donji Šljonsk* ušao je gotovo potpuno u sklop njemačkog etničkog područja. Proces germanizacije u svoj finalni stadij ulazi u drugoj polovici XIX. stoljeća. Udio poljskog stanovništva 1861. sveden je na 3,3%, a na početku XX. stoljeća (1910.) na 2% ukupne demografske mase kraja⁵². Dobar je pokazatelj intenziteta germanizacije i kretanje broja Poljaka po pojedinim dijelovima Donjeg Šljonska. Udio poljskog stanovništva u Wroclawskom (Breslau) području smanjio se s 3% u 1890-oj na 2% u 1900-toj godini, u kotaru Gross Wartenberg (Syców) od 1890. do 1910. s 21% na 16%, a u kotaru Namslau (Namyslaw) u tom istom razdoblju s 32% na 17%. Dodaju li se broju stanovnika poljskog materinskog jezika tzv. »dvojezični«⁵³ ili stanovnici poljsko-njemačkog govornog jezika, udio Poljaka u navedenim administrativnim jedinicama znatno je veći, ali tendencije u asimilacijskom procesu ostaju slične.

Tabela 2. Struktura stanovništva Donjeg Šljonska (Donje Šleske) po materinskom jeziku u razdoblju 1787.—1900.⁵⁴

Materinski jezik	P o p i s n a g o d i n a			
	1787.	1861.	1890.	1900.
Poljski	100.900	53.500	54.851	52.644
Njemački i jedan drugi	—	—	14.235	(14.563)
Poljski i njemački	—	—	—	10.825
Njemački cca	1.135.300	2.129.876	2.539.320	2.693.258
Ostali cca	7.000	39.849	38.321	43.984
Ukupno	1.243.200	2.223.225	2.646.727	2.800.711

⁵¹ A. Rombowski: *Polacy podwroclawscy (XVI—XIX W)*, »Sobótka«, br. 3/1948, Wroclaw, 1948, str. 355.—408. i J. Gierowski: *Poljsosc Slaska w poczatkach XIX wicku w swietle nieznaney ankiety koscielnej z 1814 r.*, »Sobótka«, br. 3/1948, str. 409.—445.

⁵² G. Labuda: *Polska granica zachodna*, Poznan, 1971, str. 198.

⁵³ Razlike proizleze iz kriterija ocjene etničke pripadnosti tzv. »dvojezičnih«. Naime, u kategoriju »dvojezičnih« ubraja se ono poljsko (manje njemačko) stanovništvo koje u skladu sa stupnjem asimilacije u svom svakodnevnom govoru podjednako upotrebljava poljski i njemački jezik. Njemačke statistike takovo stanovništvo vode kao skupinu zasebnog materinskog jezika, dok ih Poljaci ubrajaju u poljsko stanovništvo.

⁵⁴ *Generalne tabele statystyczne Slaska 1787 roku*, izdao Tadeuz Ladogorski, Wroclaw, 1954, str. 22., 90.—104., 272.—279. + karta, G. Labuda: *Polska granica zachodna*, Poznan, 1971, str. 357., i *Preussische statistik*, knjiga V. (1861.) str. 55., knjiga 121., I. dio (1877.), str. 99.—103. i knjiga 177. (1900), str. 2.—5. — isto kao i pod f. n. 50.

Po popisu stanovništva godine 1925. u kotarima Gross Wartenberg (Syców) i Namslau (Namyslaw) udio Poljaka smanjio se je na 0,5% ukupnog broja stanovnika, a u cijelom području Breslau (Wroclaw) ne čine ni 0,5% demografske mase koja naseljuje taj kraj⁵⁵.

Tabela 3. Stanovništvo poljskog materinskog jezika po područjima i pojedinim karakterističnim kotarima (s više od 1,0% Poljaka) Donjeg Šljonska (Donje Šleske) u razdoblju 1846/9.—1900. u ‰⁵⁶)

Područje, kotar, grad	1846.—					1900.
	—1849.	1858.	1861	1867.	1890.	
A. Područje Legnica (Liegnitz)	—	—	0,0	—	0,5 (0,6)	0,6 (0,8)
B. „ Wroclaw (Breslau)	4,3	4,3	4,2	4,0	3,1 (3,6)	2,7 (3,3)
1. kotar Sycow (G. Wartenberg)	—	53,1	55,7	56,1	45,3 (47,8)	43,6 (47,3)
2. „ Namyslow (Namslau)	—	50,0	52,4	51,7	37,6 (40,0)	30,0 (33,2)
3. „ Brzeg (Brieg)	—	10,1	11,5	11,2	6,7 (11,5)	4,0 (4,8)
4. „ Olawa (Ohlau)	—	8,0	1,5	1,4	0,4 (0,5)	0,5 (0,8)
5. „ Trzebnica (Trebnitz)	—	0,7	1,3	1,2	0,9 (1,1)	1,4 (1,8)
6. „ Olesnica (Oels)	—	0,5	0,4	0,4	1,5 (2,4)	1,7 (2,3)
7. „ Wroclaw (Breslau)	—	—	0,0	—	1,2 (1,5)	1,4 (1,7)
8. grad Wroclaw (Breslau)	—	—	0,0	—	1,9 (2,7)	1,6 (2,3)

U zagradama je zbir stanovništva poljskog i poljsko-njemačkog materinskog jezika.

Prostor Gornjeg Šljonska (Šleska), zbog svog zatvorenog šumskog karaktera i slabije agrarne vrijednosti, sve do XIX. stoljeća bio je naseljen u velikoj većini poljskim stanovništvom. S porastom gospodarskih interesa za eksploataciju velikih rezerva vrlo kvalitetnog kamenog ugljena karbonske starosti kraj se ubrzano industrijalizira. Porast značenja prerađivačkih djelatnosti prati i jak proces urbanizacije. Sve to uvjetuje brojčano snažnu penetraciju Nijemaca kolonizacijom ili pak spontanom imigracijom viškova agrarnog stanovništva iz ostalih dijelova Pruske. Usporedno s useljavanjem njemačkog stanovništva gospodarska konjunktura privlači i useljavanje znatnog broja Poljaka. Nužno je pri tom istaknuti da su, usprkos stalnom i snažnom povećanju broja stanovnika njemačke nacionalnosti, Poljaci sve do I. svjetskog rata, zahvaljujući relativno visokom prirodnom prirastu i dijelom imigraciji, zadržali apsolutnu većinu u ukupnom broju stanovnika Gornjeg Šljonska.

⁵⁵ Die Ostgebiete des Deutschen Reiches, Gotthold Rhode, Holzner-Verlag, Würzburg, 1956, str. 84.

⁵⁶ Preussische Statistik, knjiga V. (1861.), str. 55. i 233.—237., knjiga 121., I. dio (1890.), str. 99., 103., 121.—122. i 167.—168., knjiga 177. (1900.), str. 2.—5., 226.—234. i K. Brämmer: Versuch einer Statistik der Nationalitäten im preussischen Staate für das Jahr 1867, »Zeitschrift des Königlich Preussischen Statistischen Bureau«, God. XI/3—4, 1871, Berlin, 1871, str. 365.

Tabela 4. Nacionalna struktura stanovništva Gornjeg Šljonska (Gornje Šleske) u razdoblju 1787.—1910.⁵⁷

Narodnost	Popisna godina									
	1787.	%	1828.	%	1861.	%	1890.	%	1910.	%
Poljaci	301.000	59,9%	418.837	61,1%	665.865	59,1%	918.735	58,2%	1.169.300	53,0%
Nijemci	cca 168.000	33,4%	255.483	37,3%	409.217	36,3%	566.523	35,9%	884.000	40,0%
Česi	cca 30.700	6,5%	10.904	1,6%	51.187	4,6%	58.228	3,7%	154.600	7,0%
Ostali	cca 3.600	0,6%	—	—	—	—	34.245	2,2%	—	—
Ukupno	503.300	100,0%	685.224	100,0%	1.126.270	100,0%	1.577.731	100,0%	2.207.900	100,0%

⁵⁷ Isto kao f. n. 50.

Popisna godina

Tabela 5. Stanovništvo poljskog materinskog jezika po pojedinim kotarima Gornjeg Šljonska (Gornje Šleske) u razdoblju 1831.—1900. (u ‰)⁵⁸

Kotar	P o p i s n a g o d i n a							
	1831.	1840.	1846.	1852.	1861.	1867.	1890. ¹	1900. ¹
Kluczbork (Kreuzburg)	76,5	75,1	74,9	75,3	73,0	69,1	68,6 (69,0)	61,0
Olesno (Rosenberg)	92,2	89,8	89,5	88,3	88,0	88,0	85,6 (87,2)	86,0
Opole (Oppen)	76,7	72,9	75,3	78,0	74,2	73,3	69,0 (71,1)	68,7
Strzelce Opolskie (Gross Strehlitz)	91,9	90,7	91,4	90,5	88,4	84,3	81,5 (83,4)	82,3
Lubliniec (Lublinitz)	93,9	93,3	93,1	91,1	89,7	82,0	82,8 (85,4)	86,0
Gliwice (Tost-Gleiwitz)	86,1	85,7	83,9	82,2	76,5	73,8	66,7 (69,0)	63,3
Bytom (Beuthen) ²	94,8	89,3	84,7	82,5	78,1	76,9	69,3 (73,1)	68,9
Pszczyna (Pless)	92,0	86,2	87,4	83,9	88,9	88,2	87,2 (89,4)	88,7
Rybnik (Rybnik)	93,9	91,3	99,8	90,0	88,4	88,0	83,9 (84,9)	83,4
Raciborz (Ratibor)	83,8	46,8	45,4	44,0	44,6	54,9	44,8 (46,2)	44,8
Kozle (Kosel)	80,7	60,4	57,6	83,7	84,1	82,2	80,8 (83,0)	7,98
Clubczyce (Leobschütz)	8,9	5,9	5,0	3,8	2,3	5,6	5,3 (7,6)	4,5
Prudnik (Neustadt)	49,4	48,3	49,0	48,3	49,4	49,7	47,1 (48,5)	47,2
Niemodlin (Falkenberg)	11,9	14,5	9,9	12,6	11,1	9,2	9,6 (9,8)	11,0
Nysa (Neisse)	—	—	—	—	—	2,2	1,7 (1,9)	1,3
Grodkow (Grott kav)	—	—	—	—	—	—	0,4 (0,6)	0,8
G. Šljonsk	62,3	58,6	58,2	58,5	58,2	60,0	58,2 (60,3)	59,9

⁵⁸ K. Brämmer: *Versuch einer Statistik der Nationalitäten im preussischen Staate für das Jahr 1867*, »Zeitschrift des Königlich preussischen Statistischen Bureaus«, God. XI/3—4, 1871, Berlin 1871, str. 365. i *Preussische Statistik*, knjiga 121., I. dio (1890.), str. 99., 103., 124.—126. i 170.—172. i knjiga 177. (1900.), str. 2.—5., 242.—249.

¹ Podaci za godinu 1890. dani u zagradi odnose se na zbir stanovništva poljskog i njemačkog i nekog drugog materinskog jezika. Podaci za godinu 1900. odnose se na zbir stanovništva poljskog i njemačkog i poljskog materinskog jezika.

² Podaci za Bytom odnose se na podatke za kotare Labrze (Hindenburg), Tarnowskie Góry (Tarnowitz), Katowice (Katowitz), Bytom (Beuthen) i gradove Bytom, Krol Huta (Königshütte) i Katowice. Podaci su dani sumarno zbog usporedbe sa starijim popisima (od 1890.), kada spomenuti kotari i gradovi nisu još predstavljali posebne administrativno-teritorijalne jedinice.

Tabela 6. Razvoj nacionalne strukture Velike Poljske u razdoblju 1831.—1910.⁶¹

Područje	P o p i s n a g o d i n a																
	1831.		1846.		1849—52.		1858.		1861.		1867.		1890.		1910.		
	aps.	%	aps.	%	aps.	%	aps.	%	aps.	%	aps.	%	aps.	%	aps.	%	
Poznan (Posen)	Poljaci	—	62,8	—	62,0	—	60,8	—	59,1	552.363	59,7	—	59,3	735.704	65,8	908.652	68,1
	Nijemci	—	37,2	—	38,0	—	39,2	—	40,9	389.904	40,3	—	40,7	382.416	34,2	427.232	31,9
	Ukupno	—	100,0	—	100,0	—	100,0	—	100,0	942.267	100,0	—	100,0	1,118.120	100,0	1,335.884	100,0
Byd- goszcz (Brom- berg)	Poljaci	—	48,5	—	50,9	—	50,4	—	50,0	240.906	46,6	—	46,9	311.410	50,2	384.456	50,3
	Nijemci	—	51,5	—	49,1	—	49,6	—	50,0	276.169	53,4	—	53,1	309.478	49,8	379.488	49,7
	Ukupno	—	100,0	—	100,0	—	100,0	—	100,0	517.075	100,0	—	100,0	620.888	100,0	763.944	100,0

Tabela 7. Razvoj nacionalne strukture Istočnog Pomorzea (Zapadne Pruske — »Koridora«) u razdoblju 1816.—1910. (Po L. Labudi)⁶² 1831—1861. (Po K. Barneru)

Područje	1816.		1849.		1861.		1890.		aps.	%	aps.	%	aps.	%
	aps.	%	aps.	%	aps.	%	aps.	%						
Gdansk (Dan- zig)	Poljaci	94.874	40,7	180.805	45,6	132.017	28,4	160.458	27,2	209.999	28,9	24,1	28,6	24,7
	Nijemci	125.212	53,7	202.778	51,3	332.087	71,6	421.125	71,5	532.620	71,1	75,9	71,4	75,3
	Ukupno	233.059	100,0	395.500	100,0	464.104	100,0	589.176	100,0	742.619	100,0	100,0	100,0	100,0
Kwid- zyn (Marien- werder)	Poljaci	164.671	50,6	297.347	48,4	264.766	37,5	323.491	38,3	395.532	41,2	34,2	39,0	37,5
	Nijemci	148.270	45,6	294.751	48,0	441.485	62,5	508.855	60,2	565.323	58,8	65,8	61,0	62,5
	Ukupno	325.094	100,0	613.655	100,0	706.251	100,0	844.505	100,0	960.855	100,0	100,0	100,0	100,0
Ukupno	Poljaci	259.874	47,0	478.152	47,3	396.783	33,9	483.949	33,8	605.531	35,5			
	Nijemci	273.482	49,0	497.529	49,3	773.572	64,1	929.980	64,9	1,097.943	64,5			
	Ukupno	558.153	100,0	1,009.155	100,0	1,170.355	100,0	1,433.681	100,0	1,703.474	100,0			

⁶¹ Isto, str. 199. i K. Brämmer: *Versuch einer Statistik der Nationalitäten im preussischen Staate für das Jahr 1867.*, »Zeitschrift des königlich Preussischen Statistischen Bureau«, God. XI/3—4, 1871, Berlin, 1871, str. 364.⁶² Isto (G. Labuda), str. 199.—200., i (Brämmer K.), str. 363.

Germanizacija je bila prisutna i na području Velike Poljske i u Pomorzeu. Ti krajevi prvo jače njemačko stanovništvo dobivaju za druge velike migracije u tijeku XV. i XVI. stoljeća, kada je konjunktura izvoza agrarnih proizvoda ponukala poljske magnate da naseljuju agrarno iskusno njemačko stanovništvo. Istočni Pomorze (Zapadna Pruska), koji je nakon bitke kod Grünwalda 1410. ušao ponovno u sklop Poljske države, bio je u tijeku XVI. i XVII. stoljeća »poloniziran«, tako da je udio Nijemaca, po poljskim izvorima, sveden u početku XVIII. stoljeća na oko 28% ukupnog stanovništva kraja, dok njemački podaci govore o, još uvijek, apsolutnoj većini Nijemaca od 50—63%⁵⁹. Nakon što je Pruska u drugoj polovici XVIII. stoljeća zagospodarila prostorom Istočnog Pomorzea (Z. Pruska), broj njemačkog stanovništva ponovno je u porastu; naseljeno je oko 11.000 njemačkih kolonista⁶⁰. Interesantno je međutim da se u tijeku XIX. stoljeća u Velikoj Poljskoj i Istočnom Pomorzeu, zahvaljujući visokom prirodnom prirastu Poljaka i relativno velikom migraci-

Tabela 8. Stanovništvo poljskog materinskog jezika po pojedinim kotarima Istočnog Pomorzea (Zapadna Pruska i Koridor)⁶⁵

Područje, kotar	P o p i s n a g o d i n a u %					
	1831.- -1843.	1849.- -1852.	1861.	1867.	1890.*	1900.*
A. Područje Gdansk (Danzig)	24,1	28,6	24,7	26,6	27,2	28,2
kotar Elblag (Elbing)	—	4,1	—	—	—	—
„ Malboru (Marienburg)	0,8	4,4	1,7	3,5	3,2	2,4
grad Gdansk (Danzig)	—	—	—	—	3,1	3,4
kotar Gdansk (Danzig)	4,9	10,3	11,3	9,0	0,3	8,4
„ Starograd Gdanski (Stargrad)	73,7	66,6	49,1	55,2	58,3	60,9
„ Koscierzyna (Berent)	43,1	52,2	52,1	51,1	54,1	52,5
„ Kartuzy (Karthaus)	62,6	63,3	63,8	61,7	67,0	68,9
„ Wejherowo (Neustadt)	56,5	61,2	42,1	57,5	58,2	59,1
B. Područje Kwidzyn (Marienwerder)	34,2	39,9	37,5	36,8	38,3	40,9
kotar Sztum (Stuhm)	30,2	43,1	42,0	41,8	42,3	37,0
„ Kwidzyn (Marienwerder)	22,1	30,9	29,3	29,3	35,9	36,8
„ Olesno (Rosenberg)	16,4	17,8	13,7	13,6	10,2	8,4
„ Lubawa (Löbau)	84,1	85,1	79,2	78,1	79,4	80,9
„ Brodnica (Strassburg)	65,9	66,4	63,8	64,2	62,0	62,8
„ Torun (Thorn)	35,4	49,6	46,6	45,9	43,7	45,0
„ Chelmno (Kulm)	38,8	49,9	49,7	46,8	51,6	54,3
„ Grudziadz (Graudenz)	34,6	32,1	32,0	26,3	29,3	29,7
„ Swiecie (Schwetz)	34,8	45,7	46,7	46,0	55,4	58,2
„ Korne (Konitz)	65,0	55,8	54,3	51,9	53,4	54,7
„ Człuchów (Schlochau)	11,7	13,2	13,0	12,1	13,4	14,5
„ Złotow (Flatow)	17,8	27,7	25,4	24,1	26,4	26,9
„ Walz (Deutsch Krone)	—	—	—	—	0,8	0,6

U podatke za 1900. uračunani su i stanovnici poljsko-njemačkog materinskog jezika. Podaci u zagradi za godinu 1890. označuju stanovništvo poljskog (mazurskog) i zbir stanovnika njemačkog i nekog drugog materinskog jezika (dvojezični).

⁵⁹ G. Labuda: *Polska granica zachodna*, Poznan, 1971, str. 138.—139.

⁶⁰ Isto, str. 139.

⁶⁵ K. Brämmer: *Versuch einer Statistik der Nationalitäten im preussischen Staate für das Jahr 1867*, »Zeitschrift des Königlich Preussischen Statistischen Bureaus«, God. XI/3—4, 1871, Berlin 1871, str. 363. i *Preussische Statistik*, knjiga 121., I. dio (1890), str. 98., 155.—157., i knjiga 177 (1900.), str. 2.—5., 178.—187.

jskom odljevu Nijemaca prema zapadu Njemačke (Ruhr, Berlin, itd.), brojčani odnos dvaju naroda ubrzano mijenja u korist Poljaka.

Da bi se zaustavio proces »polonizacije« prostora država, sustavno se otkupljuje poljoprivredno zemljište i naseljuje Nijemcima. U razdoblju od 1886. do 1915. kupljeno je od zemljoposjednika 334.226 ha⁶³. Na tako dobivene poljodjelske površine naseljeno je 21.727 njemačkih obitelji⁶⁴.

Sličan razvoj pokazuje se i na području na jugu Istočne Pruske koje naseljuje tzv. mazursko i poljsko stanovništvo.⁶⁶ Germanizacija ima najveći uspjeh u urbanim sredinama, a kolonizacijom i dijelomice asimilacijom prodire

Tabela 9. Stanovništvo poljskog (mazurskog) materinskog jezika po pojedinim katarima južnog dijela Istočne Pruske (područje plebiscita) u % u razdoblju 1831.—1910.⁶⁷

Područje, kotar	P o p i s n a g o d i n a						
	1825.- -1831.	1837.	1846.- -1852.	1861.	1867.	1890.*	1900.*
A. Područje Gabin (Gumbinnen)					21,2		
1. kotar Gotdap (Goldap)	15,8	15,4	7,8	4,7	4,8	1,5 (1,9)	2,0
2. „ Węgorzewo (Angerburg)	51,7	30,2	18,9	16,4	13,5	6,5 (7,7)	5,4
3. „ Olecko (Oletzko)	79,9	77,9	65,5	57,9	58,1	43,8 (47,8)	37,8
4. „ Elk (Lyk)	88,8	88,4	82,6	78,7	77,6	61,5 (66,5)	58,4
5. „ Glzycko (Lötzen)	86,2	87,3	54,6	64,5	61,9	45,3 (50,7)	61,3
6. „ Mragowo (Senzburg)	85,6	85,4	77,9	74,8	71,1	58,5 (62,3)	56,7
7. „ Pisz (Johannisburg)	93,0	88,8	86,0	82,4	80,7	74,7 (78,8)	74,7
B. Područje Krolewicz (Königsberg)	—	—	—	—	16,4		
1. kotar Krolewicz (Königsberg)	—	—	—	—	—	0,4 ( )	0,5
2. „ Ketrzyn (Rastenburg)	8,8	—	1,4	0,2	3,9	1,3 (2,1)	1,4
3. „ Braniewo (Bransberg)	—	—	—	—	—	—	—
4. „ Reszel (Rössel)	15,8	—	14,9	20,6	15,6	15,0 (15,8)	15,5
5. „ Olsztyn (Allenstein)	84,2	—	75,5	73,9	63,2	51,7 (55,9)	50,7
6. „ Szczytno (Ortelsburg)	92,8	—	87,5	87,3	86,9	73,3 (78,1)	76,9
7. „ Nidzica (Neidenburg)	92,5	—	71,5	82,6	78,6	72,8 (75,6)	71,3
8. „ Ostroda (Osterode)	63,9	—	62,6	63,3	65,0	50,6 (54,2)	47,8
9. „ Morąg (Mohrungen)	1,1	—	0,2	0,5	0,3	—	—
10. „ Pastek (Preuss Holland)	—	—	—	—	—	—	—

* U podatke za 1900. uračunani su i stanovnici poljsko-njemačkog materinskog jezika. Podaci u zagradi za 1890. označuju stanovništvo poljskog (mazurskog) i zbir stanovnika njemačkog i nekog drugog materinskog jezika (dvojezični).

⁶³ G. Labuda: *Polska granica zachodna*, Poznan, 1871, str. 161. i *Die Ostgebiete des Deutschen Reiches*, GOTTHOLD i RHODE, Holzner-Verlag, Würzburg, 1956, str. 152. U razdoblju 1886.—1915. kupovanjem posjeda od zemljoposjednika poljske nacionalnosti prešlo je u njemačko vlasništvo 126.259 ha. Istodobno je za potrebe kolonizacije prekupljeno od njemačkih veleposjednika 334.226 ha.

⁶⁴ Isto (*Die Ostgebiete...*), str. 152. U Velikopoljsku i Istočni Pomorze naseljeno je 14.489 obitelji, a ostalo u prostor Gdanska i Istočne Pruske.

⁶⁶ Mazuri su poljsko stanovništvo evangelističke vjere, naseljeni u prostor Južnog dijela Istočne Pruske i područja Mazovije (prostor između Warszawe Plocka i granice J. Pruske i Litve) u vremenu od XV. do XVII. stoljeća. Walter Kuhn: *Die Deutsche Ostsiedlung in der Neuzeit*. I (str. 62., 109., 115.), II (1.—23. itd.), Böhlau — Verlag, Köln — Graz, 1955, 1957.

⁶⁷ K. Brämmer: *Versuch einer...* »Zeitschrift des Königlich Preussischen Statistischen Bureau«, God. XI/3—4, 1871, Berlin 1871, str. 361. i *Preussische Statistik*, knjiga 121., I. dio (1890.), str. 98., 102., 152.—155. i knjiga 177. (1900.), str. 2.—5., 166.—178.

i u seoska naselja. Naseljavanjem novog stanovništva nastoji se povezati istočnopruska enklava s velikim dijelom njemačkog etničkog područja.

Razvoj kapitalističke privrede u Njemačkoj u tijeku druge polovice XIX. stoljeća izazvao je vrlo snažne unutrašnje migracije stanovništva na relaciji istok—zapad. U okviru tih velikih pokreta stanovništva u znatnom broju sudjeluju Poljaci. Kako je emigracija uglavnom upućena prema Berlinu, Ruhrskom području, dakle zapadnim dijelovima Njemačke, dobar dio poljskih migranata u tim čisto njemačkim sredinama najčešće se, adaptiranjem novim prilikama i načinu života, vrlo brzo germanizira. Kakovo su značenje imale unutrašnje migracije na germanizaciju poljskog stanovništva, govori i podatak da je iz Šljonska, Pomorzea, Velike Poljske i južnog dijela Istočne Pruske u tijeku druge polovice XIX. stoljeća na zapad Njemačke emigriralo oko 540.000 Poljaka⁶⁸.

Poljska je Versailleskim ugovorom od Njemačke dobila bivšu Prusku provinciju Poznan (Posen) i dio istočnog Pomorzea (Zapadna Pruska) s koridorom za izlazak na Baltičko more. Površina od 42.927 km²⁶⁹ priključenih teritorija bio je dio poljskog etnikuma, koji je izgubljen podjelama Poljske u drugoj polovici XVIII. stoljeća. Pruska, koja je ovladala tim područjem, stalnim je planskim naseljavanjem ojačala njemački element, osobito u gradovima. Nijemci, međutim osim u dolini Noteca, gdje su činili većinu stanovništva⁷⁰, nisu predstavljali kompaktnu cjelinu, nego niz prostorno nepovezanih enklava. Doseljeno njemačko stanovništvo bilo je velikim dijelom vezano za upravne i vojne djelatnosti, formirajući tako nestabilan sloj podložan migracijama. To se stanovništvo nakon pripojenja kraja Poljskoj iseljuje, što je utjecalo na njegovu demografsku stagnaciju i radikalnu promjenu nacionalne strukture, koja je ponovno poprimila gotovo isključivo poljski karakter. Jak proces »polonizacije«

Tabela 10. Nacionalna struktura vojvodstva Poznan i Pomorze

Godina popisa stanov.	Ukupan broj stanov.	Poljaci	Nijemci	Kašubi	Mazuri	Ostalo
1910. ⁷¹	2,962.000 100%	1,714.000 57,9	1,080.000 36,5	105.000 3,6	9.000 0,3	54.000 1,7
1921. ⁷²	2,903.508 100%	2,394.117 82,4	—	—	—	509.391 17,6
1931. ⁷³	3,186.000 100%	2,875.800 90,3	298.500 9,3	—	—	12.300 0,4

⁶⁸ G. Labuda: *Polska granica zachodna*, str. 195. Najviše ih je u području Ruhra. Migranti u najvećem broju dolaze iz Velikopoljske (150.000), Istočne Pruske (215.000), Istočnog Pomorzea (93.000) i Gornjeg Šljonska (83.000).

⁶⁹ *Osteuropa — Handbuch, Polen*, Böhlau Verlag, Köln — Graz, 1959, str. 22.

⁷⁰ Harm J. de Blij: *Systematic Political Geography*, John Wiley Sons Inc. New York, 1967, str. 353.

⁷¹ *Osteuropa — Handbuch, Polen*, str. 22., Böhlau Verlag, Köln — Graz, 1959.

⁷² *The Polish and Non-Polish populations of Poland*, Published by the institute for the Study of minority problems, Warsaw, 21, Nowy Swiat, str. 38. i 39.

⁷³ *Mali Rocznik Statystyczny 1938*, Warszawa 1938, Nakladem Glownogo urzedu Statystycznego, str. 22. i 23.

nastavio se i u razdoblju između dva svjetska rata, tako da je udio Nijemaca u okviru promatranog područja njegovim daljnjim iseljavanjem sveden na minimum.

Novopovučena granica između dviju zemalja poklapala se u glavnim crtama, izuzev područja južnog dijela Istočne Pruske i Gornjeg Šljonska (Šleske), s etničkom međom poljskog i njemačkog stanovništva. Zbog nizinskog karaktera područja, kroz koje je povučena, granica je bila prometno vrlo prohodna, a vojno-strateški, izuzev one sektore gdje je pratila tokove rijeka ili je prolazila močvarno-šumskim terenima (Mazurija), vrlo teško branjena. Zbog zamršene nacionalne strukture u područjima Marienwerder (Kwidzyn — 3.682 km² s 174.000 stanovnika), Allenstein (Olsztyn — 12.427 km² s 565.000 stanovnika) i Gornji Šljonsk (Šleska — 12.926 km² s 2,300.000 stanovnika) održani su *plebisciti*, koje je Poljska izgubila⁷⁴.

Tabela 11. Rezultati plebiscita na području Gornjeg Šljonska (Gornja Šleska), Oleckog (Allenstein) i Kwidzyna (Marienwerder)⁷⁵

A. Plebiscitno područje Gornji Šljonsk

Kotar, grad	Broj glasača		Glasali za Njemačku		Glasali za Poljsku	
	aps.	%	aps.	%	aps.	%
1. Bytom (Beuthen)	152.553	100,0	73.531	48,2	73.055	47,9
2. Kozle (Cosel)	49.310	„	36.356	73,7	12.221	24,8
3. Gliwice (Gleiwitz)	88.885	„	53.077	59,7	35.510	39,9
4. Strzelce Opolskie (Gross Strehlitz)	46.437	„	22.390	48,2	23.023	49,6
5. Zabrze (Hindenburg)	88.605	„	45.222	51,0	43.282	48,8
6. Katowice (Kottowitz)	150.631	„	75.617	50,2	69.964	46,4
7. Krol. Huta (Königshüte) grad	44.052	„	31.848	72,3	10.764	24,4
8. Kluczbork (Kreuzborg)	46.177	„	43.346	93,7	1.779	3,8
9. Glubczyce (Leobschütz)	66.000	„	65.128	98,7	256	0,4
10. Lubliniec (Lublinitz)	29.818	„	15.478	51,9	13.675	45,9
11. Prudnik (Neustadt)	38.190	„	32.722	85,7	4.476	11,7
12. Opole (Oppeln)	105.553	„	77.031	73,0	25.827	24,5
13. Pszczyna (Pless)	72.256	„	18.670	25,8	53.372	73,9
14. Raciborz (Ratibor)	71.063	„	48.277	67,9	20.630	29,0
15. Olesno (Rosenberg)	35.976	„	23.861	66,3	11.147	31,0
16. Rybnik (Rybnik)	82.045	„	27.924	34,0	52.332	63,8
17. Tarnowskie Gory (Tarnowitz)	45.613	„	17.076	37,4	27.507	60,3
Ukupno Gornji Šljonsk	1.213.164	„	707.554	58,3	478.820	39,5

⁷⁴ *Encyclopaedia Britannica*, Vol. 18, Wiliam Benton, London, 1963, str. 145.

⁷⁵ *Die Ostgebiete des Deutschen Reiches*, GOTTHOLD RHODE, Holzner-Verlag, Würzburg, 1956, str. 154. i 155. Rezultati plebiscita su u odnosu na nacionalnu strukturu plebiscitnih područja (vidi tabele 5., 8. i 9.) začuđujući. Objašnjenje takvih rezultata zahtijevalo bi zasebnu studiju, pa zbog pomanjkanja prostora, u tu problematiku u okviru ovoga rada ne bismo ulazili.

B. Plebiscitno područje Olecko (Allenstein)

Kotar, grad	Glasali za Njemačku		Glasali za Poljsku		Po popisu stanovništva 1910. bilo je	
	apsol.	%	apsol.	%	Poljaka %	Nijemaca %
Olecko (Oletzko)	28.625	100,0	2	0,0	37,9	—
Glyzycko (Lötzen)	29.378	100,0	9	0,0	32	64
Reszel (Rössel)	35.252	97,9	758	2,1	13	86
Olsztyn (Allenstein) grad	16.742	98,0	342	2,0	7	89
Olsztyn (Allenstein) kotar	31.486	86,6	4.902	13,4	57	39
Ostroda (Osterode)	46.385	97,8	1.043	2,2	39	58
Pisz (Johannisburg)	34.036	100,0	14	0,0	65	32
Mragowo (Sensburg)	34.334	100,0	25	0,0	45	49
Nidzica (Neidenburg)	22.233	98,5	330	1,5	60	35
Szczytno (Ortelsburg)	48.204	99,0	511	1,04	68	29
Elk (Lyck)	36.534		44		46	49
Ukupno	363.209	97,84	7.980	2,16	48,72	56,28

C. Plebiscitno područje Kwidzyn (Marienwerde)

Kotar	Broj glasača		Glasali za Njemačku		Glasali za Poljsku		Po popisu 1910.	
	apsol.	%	apsol.	%	apsol.	%	Po- ljaka %	Nije- maca %
Kwidzyn (Marienwerder)	27.422	100,0	25.607	93,4	1.779	6,5	37	62
Olesno (Rosenber)	34.628	100,0	33.498	96,7	1.073	3,1	6	92
Sztum (Stuhm)	24.958	100,0	19.984	80,1	4.904	19,1	43	57
Malbork (Marienburg)	17.996	100,0	17.805	98,9	191	1,1	2	97
Ukupno	105.004	100,0	96.894	92,3	7.947	7,6	15,9	84,1

Naknadnom odlukom sila Antante Poljskoj je ipak priključeno 3.225 km² s 980.000 stanovnika) gospodarski i strateški važnog područja Gornjeg Šljonska⁷⁶. Pripojeni dio bio je gospodarski najvredniji s obzirom na koncentraciju postrojenja teške industrije (22 od 37 visokih peći), bogatih izvora kamenog ugljena (49,1 od ukupno 57,8 milijarda tona zaliha ugljena i 76% produkcije pa je time osigurana solidna osnova budućeg privrednog razvoja Poljske⁷⁷.

⁷⁶ *Osteuropa — Handbuch, Polen*, Böhlau Verlag, Köln — Graz, 1959, str. 27.

⁷⁷ Norman J. G. Pounds: *Poland between East and West*, D. Van Nostrand, Comp., Inc. Princeton, New Jersey, 1964, str. 71. i *Encyclopaedia Britannica*, W. Benton, London, 1963, str. 145.

Međutim, granica je gospodarski nefunkcionalno povučena kroz gusto naseljen urbanizirani rudarsko-industrijski prostor te je presijecala mnoge industrijske komplekse, ne respektirajući pri tom ni jedan geografski kriterij. Podjelom Gornjeg Šljonska nije zadovoljen u potpunosti ni etnički kriterij, jer je na teritoriju koji je dobila Poljska živjelo, po podacima njemačkog popisa od godine 1910. 576.000 (66°/o) Poljaka i 258.000 (29°/o) Nijemaca, a u njemačkom dijelu čak 577.000 (55°/o) Poljaka i samo 467.000 (44°/o) Nijemaca⁷⁸.

Tabela 12. Teritorijalne promjene između Poljske i Njemačke nakon I. svjetskog rata⁷⁹

Poljskoj priključeno od provincije	Površina u km ²	Broj stanov. po popisu 1910. (u 000)	Materinski jezik stanovnika (u 000)			
			poljski	njemački	njemački i neki drugi	Ostali
1. Istočna Pruska	501	25	14	9	1	1
2. Istočni Pomorze (Zapadna Pruska)	15.864	965	538	412	15	—
3. Poznan (Velika Poljska)	26.041	1.946	1.263	670	11	2
4. Donji Šljonsk (Šleska)	511	26	13	9	2	2
5. Gornji Šljonsk (Šleska)	3.213	893	585	264	37	7
6. Zapadni Pomorze (Pomeranija)	10	—	—	—	—	—
Ukupno	46.140	3.855	2.413	1.364	66	12
Slobodni grad Gdansk (Danzig)	1.914	331	11	315	3	2

b) Poljsko-Čehoslovačka granica

Na području nacionalno heterogenog i ugljenom bogatog Cieszyna (Tesin) došlo je do graničnog spora između *Poljske i Čehoslovačke*. Osnovnu masu stanovnika kraja činili su Poljaci i Nijemci. Čehoslovačka je međutim na taj prostor polagala historijska prava. Odlukom sila Antante, koje su bile prisiljene intervenirati zbog oružanog sukoba dviju zainteresiranih država, Cieszyn je bio podijeljen⁸⁰. Poljska je dobila 1.002 km² s 142.000 stanovnika, a ostali vrijedniji dio prostora površine od 1.222 km² s 293.000 stanovnika (od čega 140.000 Poljaka), gdje se nalazio pretežni dio rudnika ugljena Čehoslovačka.⁸¹ Do podjele došlo je i na spornim područjima Tatranskog planinskog masiva Orawa i Spisz. Ovdje je Poljskoj priključen teritorij od 589 km² s 23.662 sta-

⁷⁸ Stefan Karski: *Poljska*, Beograd, 1928, str. 111.

⁷⁹ *Die Ostgebiete des Deutschen Reiches*, GOTTHOLD RHODE, Holzner — Verlag, Würzburg, 1956, str. 153.

⁸⁰ 28. VII 1920. sporazumom u Spa.

⁸¹ *Osteuropa — Handbuch, Polen*, Böhlau Verl., Köln — Graz, 1959, str. 26.

novnika, na kojem su Poljaci činili 61,9% ukupnog stanovništva⁸². Istodobno su u Čehoslovačkom dijelu ostala 44 naselja, u kojima je uz ostale živjelo oko 45.000 Poljaka⁸³.

c) Poljsko-Sovjetska granica

Povlačenje granice prema SSSR-u izazvalo je najžešće sukobe. Deklaracijom vrhovnog savjeta sila Antante (u daljnjem: VSSA) određena je privremena granična linija, koja, međutim, nije prejudicirala konačne granice Poljske na istoku⁸⁴. Kako Poljska i SSSR nisu prihvatili deklaraciju, došlo je do oružanog sukoba, zbog kojeg su Zapadne sile bile prisiljene intervenirati. Posredstvom britanskog ministra vanjskih poslova lorda Cursona sugerirana je linija primirja od Grodna preko Jalovke, Konstantynova, Brest-Litowska do Hrubieszova, a da pri tom nije određen nastavak na području Galicije⁸⁵. Tako se »rodila«⁸⁶ tzv. »Cursonova linija«, koja se poklapala s već prije spomenutom privremenom međom predloženom od strane VSSA, a u velikoj mjeri, izuzevši područje Wilne, i s istočnom međom poljskog etnikuma. Ovo rješenje zaračene strane nisu prihvatile, pa je konačna linija povučena poljsko-sovjetskim mirovnim ugovorom u Rigi godine 1921. kojim je SSSR bio prisiljen Poljskoj prepuštiti teritorij od 143.012 km² ⁸⁶ istočno od »Cursonove linije«⁸⁷ naseljen pretežno bjeloruskim i ukrajinskim stanovništvom. Poljaci, koji su činili manjinu, bili su koncentrirani u Vilnjanskom kraju na krajnjem sjeveroistoku i Istočnoj Galiciji na jugu. Centralni dijelovi teritorija Volhynija i Polesje priključenih Poljskoj bili su gotovo isključivo naseljeni Bjelorusima i Ukrajinacima, koji su tu činili većinu od preko 80% stanovništva⁸⁷. Srednjovjekovna penetracija Poljaka, zbog močvarnog i zatvorenog šumskog karaktera kraja, bila je ovdje, razumljivo, najslabija i vezana je uglavnom za manje enklave oko važnijih naselja centralnih funkcija. Žitomirski kraj u Ukrajini jedina je jača poljska enklava u ukrajinskom etnikumu, koja granicom od 1921. nije bila uključena u Poljsku.

U kompleksu graničnog spora između Poljske i SSSR-a potrebno je istaknuti *pitanje istočne Galicije*. Kao sporno područje Istočna Galicija, koja je sve do kraja svjetskog rata bila dio Austrougarske, nametnula se u prvom redu zbog svoje geopolitičke važnosti i zamršene nacionalne strukture. Galicijom je upućen jedan od najvažnijih transevropskih putova prema Crnom moru, ukrajinsko rudarskom industrijskom težištu u Donbasu i dalje preko tzv. »vrata naroda«⁸⁸ u Heartland. Poklapanje prometnice kontinentalne važnosti s lesnom zonom, koja se idući prema istoku upravo u Istočnoj Galiciji proširuje u vrijedno agrarno područje, i naftnim poljima oko Drohobycza dalo je regiji izniman strateški značaj. Razumljiva je stoga vjekovna težnja mnogih evropskih

⁸² *Magyar sztatistikai zsebkönyv*, IX. godište, 1940, A. M. Kir. központi statisztikai hivatal, Budapest 1940, str. 30.—31.

⁸³ *Encyclopaedia Britannica*, Vol. 18, W. Benton, London, 1968, str. 146.

⁸⁴ 8. XII 1919.

⁸⁵ 11. VII 1920.

⁸⁶ *Encyclopaedia Britannica*, Vol. 18, William Benton, London, 1963, str. 147.

⁸⁷ *The Polish and Non-Polish populations of Poland*, Published by the institute for the Study of minority problems, Warszawa, 21, Nowy Swiat, str. 37.

sila da ostvare kontrolu nad tim krajem, u kojem se po osobitoj važnosti geopolitičkog položaja izdvajaju dva prometna čvorišta, prvo tzv. gornjovislansko na zapadu i drugo u izvorišnom dijelu rijeke Bug, Dnjestar i San oko grada Lwówa. Dok je posjedovanjem gornjovislanskog čvorišta omogućena kontrola prilaza Bečkoj kotlini i Češkoj preko niskih »Moravskih vrata« između Karpata i Sudeta, lwówsko prometno čvorište lublinskim platoom i dolinama Sana i Dnjestra daje sve prednosti lakog dostupa poljskom težištu državnosti u bazenu srednje Visle i crnomorskom primorju. Osim toga, iz položaja u blizini Karpata proizlaze daljnje strateške prednosti Lwówa. Iz naselja moguća je odlučna kontrola važnijih prijevoja u sjeveroistočnim Karpatima (Užočki i Verečki) preko kojih vode putovi vitalnih strateških vrijednosti u povezivanju Istočne Evrope s panonskim prostorom, odakle je najpogodniji prilaz jadranskim lukama.

Kao odraz geopolitičkog značenja pokazuje se i heterogena nacionalna struktura. Galicija je prvobitno sve do njezina osvajanja od strane Poljske u XIV. stoljeću, bila naseljena ukrajinskim stanovništvom. Međutim, kasnijim razvojem, ekspanzijom poljske države prema istoku, situacija se bitno promijenila. Zbog društveno-političkih i gospodarskih potreba dolazi do penetracije Poljaka. U skladu s osnovnim pravcem širenja srednjovjekovne Poljske poljsko se stanovništvo naseljuje u gospodarski i strateški najatraktivniju lesnu zonu, gde se zadržalo u velikom broju sve do kraja II. svjetskog rata. Po podacima austrijskog popisa stanovništva od godine 1910. zapadni dio Galicije do linije Rawa Ruska-Przemysl-Karpati bio je naseljen kompaktnom masom poljskog stanovništva. Istočno od te linije Poljaci žive u to doba uglavnom u lesnom pojasu. Za taj dio kraja bile su vezane najjače poljske enklave oko Lwów i Tarnopola⁸⁸. Dijelove sjeverno i južno od lesne zone prema Pripjatskim močvarama i planinskom području Karpata, u skladu s manjim geopolitičkim interesom Poljaci su naselili u manjem opsegu, pa su ti prostori zadržali ukrajinski karakter. Iznimku u tome čini područje Drohobycza, gdje su izvori nafte, pronađeni u razdoblju pred I. svjetski rat, privukli jaču koncentraciju Poljaka, koji tada čine apsolutnu većinu populacijske mase kraja. Uz Poljake i Ukrajince jaku komponentu u nacionalnom sastavu Galicije činilo je židovsko stanovništvo. Slično Poljacima, ono je emigriralo u razdoblju poljske prevlasti u tijeku Srednjeg vijeka. Vezano pretežno uz neagarne djelatnosti, naseljuje se uglavnom u urbane centre. Interesantno je da se u znatnoj mjeri »poloniziralo«, što je imalo utjecaja na jak brojčani porast stanovništva poljske nacionalnosti.

VSSA predložio je dva moguća rješenja spora oko Istočne Galicije. Prvo, poljski mandat nad čitavim teritorijem za 25 godina, nakon čega bi se proveo plebiscit; drugo, podjelu spornog područja između Poljske i Ukrajine. Predložene su dvije demarkacijske linije, A i B. Linijom A, koja bi išla zapadno od Rawa Ruske i istočno od Przemysla do Karpata, teritorij naseljen u velikoj većini Poljacima bio bi uključen u Poljsku, a ostali dio Galicije činio bi mandatno područje. Linija B predviđena je za slučaj podjele kraja između Poljske i Ukrajine. Tom solucijom Lwów i naftna polja oko Drohobycza trebala su

⁸⁸ Lwów grad (83,7% Poljaka), Lwów područje (61,6% Poljaka), Tarnopol (51,3% Poljaka), Trenbowija (51,4% Poljaka) i Skalat (51,9% Poljaka). Po podacima austrijskog popisa stanovništva od 1910.

pripasti Poljskoj. Iako je VSSA prethodno prihvatio liniju A, na inzistiranje Poljaka cijelo područje Istočne Galicije naknadno je uključeno u okvire Poljske države⁸⁹.

Tabela 13. Nacionalna struktura Istočne Galicije i pojedinih njezinih dijelova izdvojenih linijama A i B po austrijskom popisu stanovništva od godine 1910.⁹⁰

Područje	Površina	Ukupno stanovništvo	Poljaka	Ukrajinaca	Ostalih
Ist. Galicija	53.706 100%	5.336.944 100%	2.113.603 39,6%	3.119.194 58,7%	90.147 1,7%
Područje zapadno od linije A ⁹¹	7.262	605.420 100%	384.974 56,2%	290.319 42,3%	10.127 1,5%
Područje omeđeno linijom A i B ⁹²	14.063	1.528.644 100%	667.078 43,6%	839.461 55,0%	22.105 1,4%
Područje poljskog dijela Galicije zapadno od linije B	21.325	2.223.064 100%	1.052.052 47,3%	1.129.880 55,8%	41.132 1,9%
Mandatno područje	46.444	4.651.524 100%	1.728.629 36,8%	2.842.875 61,5%	80.020 1,7%
Ist. Galicija istočno od linije B	32.381	3.113.880 100%	1.061.551 34,1%	2.003.314 64,3%	49.015 1,6%

d) Poljsko-Litvanska granica

Druga najjača zona naseljenosti poljskog stanovništva istočno od Cursonove linije bila je vezana za morenski prostor oko grada Wilne i dolinu srednjeg toka rijeke Njemena. Za razliku od Istočne Galicije poljska imigracija u to područje starijeg je datuma. Njihovu kolonizaciju u taj primarno litvanski i bjeloruski etnički prostor započeli su već litvanski knezovi u XIV. stoljeću nastojeći pojačavanjem gustoće naseljenosti gospodarski valorizirati kraj, koji je u to doba imao zatvoreni šumski karakter⁹³. Nakon ujedinjenja Litve s Poljskom u XVI. stoljeću Wilno doživljava silan razvoj zahvaljujući bogatoj agrarnoj okolici i povoljnom strateškom položaju u morenskom koridoru, kojim se tadašnja Polj-

⁸⁹ 22. XII 1919.

⁹⁰ Po austrijskom popisu stanovništva od 1910.

⁹¹ Podaci se odnose na teritorij okruga Brzozów, Cieszanów, Jaroslau, Przemysl, Lisko i Sanok. Točniji podaci zbog nedostatka detaljnih karata i podataka po naseljima ne mogu se pružiti, međutim, odstupanja su mala, pa prezentirani statistički materijal može poslužiti kao pogodan pokazatelj nacionalne strukture stanovništva područja.

⁹² Podaci se odnose na teritorij okruga Bóbrka, Grodek Jagellonski, Brohobyc, Jawórow, Lemberg (Lwów) grad, Lemberg okrug, Mosciska, Rawa Ruska, Rutki, Sambor, Sokal, Stary Sambor, Turka i Zólkiew. Točniji podaci zbog nedostatka detaljnih karata i podataka po naseljima ne mogu se pružiti, međutim, odstupanja su mala, pa prezentirani statistički materijal može poslužiti kao pogodan pokazatelj nacionalne strukture stanovništva područja.

⁹³ *Poland and Lithuania, The Question of Wilno*, The Bibliotheque of »L'est Polonais«, Straż kresowa — Warszawa, Nowy Świat, 21, 1921, str. 17.

ska širi prema istoku. Wilno postaje jedan od najvažnijih gradova Poljske i Sjeverne Evrope toga doba⁹⁴, što privlači daljnji priliv Poljaka u grad i njegovu okolicu, koja poprima u osnovi poljski etnički karakter. Paralelno s doseljavanjem Poljaka zabilježen je jak proces »polanizacije« autohtonog litvanskog i bjeloruskog stanovništva⁹⁵. Poljska većina u gradu i okolici zadržala se i u razdoblju ruske prevlasti, usprkos rusifikaciji, sve do kraja I. svjetskog rata⁹⁶. Najveća koncentracija poljskog stanovništva bila je vezana za okvire velike enklave, u koju je pripadao grad Wilno (56,2% Poljaka)⁹⁷ i njegovo šire gravitacijsko područje, gdje su po podacima o stanovništvu od godine 1921. Poljaci činili 72—88% ukupne demografske mase (kotari Wilno-Troki 84%, Oszmiana 87,7%, Lida 83,3% i Szcuczyn 72,1% Poljaka)⁹⁸. Od ostalog dijela poljskog etnikuma Vilnjska enklava bila je odijeljena područjem izrazite nacionalne heterogenosti između Grodna i Wolkowyska, u kojem je, uz poljsku većinu (54,8%, 57,8% Poljaka), bio izrazito jak bjeloruski i židovski element. Krajnji istočni dijelovi promatranog područja bili su naseljeni pretežno bjeloruskim stanovništvom i činili su dio bjeloruskog etnikuma.

Tabela 14. Nacionalna struktura vojvodstva Wilno godine 1921.⁹⁹

Podr. vojvodstva Wilno	Ukupno stanov- nika	Poljaka	Bjelo- rusa	Litva- naca	Židova	Ostalih
Vojvod. Wilno	1.663.504	874.756	350.391	112.262	132.603	163.509
	100%	53,5%	21,4%	6,9%	8,1%	18,2%
Od toga grad Wilno (Vilnius)	128.954	72.416	1.781	2.920	46.559	5.278
	100%	56,2%	1,4%	2,3%	36,1%	4,1%

Nakon formiranja Litve kao suverene države u veljači godine 1918. došlo je do spora kod određivanja njezinih granica s Poljskom VSSA je demarka-

⁹⁴ *Ibidem*, str. 18.

⁹⁵ Vladislav Gomulka: *Hiljadu godina Poljske*, Kultura, Beograd, 1967, str. 33.

⁹⁶ Najbolji su pokazatelj tih pokušaja podaci popisa stanovništva carske Rusije od godine 1897. po kojima je veliki dio poljskog stanovništva rimokatoličke vjere iskazan kao Bjeloruski da bi se eliminirala poljska većina u tadašnjoj Vilnjskoj guberniji. (1.591.207 stanovnika, od toga 971.439 ili 61,2% Bjelorusa i Rusa, 279.720 ili 17,6% Litvanaca, 202.374 ili 12,6% Židova, 103.054 ili 8,2% Poljaka itd. Istodobno je bilo 995.847 ili 62,6% rimokatolika i 414.296 ili 26,4% pravoslavni. Podaci su preuzeti iz The Nours and J. Zilius: *Lithuanians case for Independence*, str. 38., BF Johnson publishers, Inc. Washington, 1918.). Na tendencioznost priloženog statističkog materijala upućuju i rezultati njemačkog popisa stanovništva od 1915.—1916., koji je proveden nakon što su njemačke trupe okupirale teritorij Vilnjske gubernije. Dok je po ruskom popisu stanovništva od 1897. godine u distriktu Wilno bilo samo 12,1% Poljaka, njemački popis na istom području nalazi ih čak 74,8%. Slične razlike pokazuju se i u distriktu Grodno (5,6%, 49,1%) i Lida (4,6%, 63,4%). Podaci su preuzeti iz *Poland and Lithuania, The Question of Wilno*, The Bibliotheque of »L'est Polonais«, Straž kresowa-Warszaw, Str. Nowy Swiat, 21, 1921, str. 21.

⁹⁷ *The Polish and Non-Polish populations of Poland*, Warsaw, 21, Nowy Swiat, 1932, str. 35., 36. i 52.

⁹⁸ *Ibidem*, str. 35., 36.

⁹⁹ *Poland and Lithuania, The Question of Wilno*, The Bibliotheque of »L'est Polonais«, Straž kresowa, Warsaw, Str. Nowy Swiat, 21, 1921, str. 28. i 29.

cijskom linijom Fosch, povučenom zapadno od željezničke pruge Bialystok-Wilno-Daugavplis, pokušala naći rješenje spora¹⁰⁰. Sovjetska država, osvojivši godine 1920. u ratu s Poljskom vilnjansku regiju, bila ju je prepustila Litvi¹⁰¹, koja je na taj prostor polagala historijska prava s obzirom da je Wilno (Vilnius) u tijeku Srednjeg vijeka predstavljao težište državnosti bivše kneževine Litve. U kasnijem razvoju Poljska je zauzevši ponovno Wilno, tražila federalističku soluciju za rješenje spora s Litvom. Vilnjanska je regionalna skupština, međutim, glasala početkom 1922. za priključenje kraja Poljskoj, s čime se je složio VSSA¹⁰². Interes Poljske za Wilno treba tražiti uz etničke osobine prostora u značenju njezina geopolitičkog položaja. Naime, Wilno je u dijelu morenskog koridora kojim je tradicionalno bio upućen jedan od osnovnih pravaca širenja Poljske u unutrašnjost evropskog istoka. Osim toga, poljskim posjedovanjem područja Wilna SSSR je prostorno bio odijeljen od direktnog graničnog kontakta s Litvom, preko koje bi u slučaju ratnog sukoba bio lak dostup do Baltičkog mora. Litvanske pretenzije na Wilno bile su — iako ne treba zanemariti historijske sentimentalne razloge — gospodarske prirode. Agrarna vrijednost višeg morenskog zemljišta oko Wilna predstavljala je privlačnu mogućnost proširenja obradivih površina, kojima je Litva zbog velikog prostranstva vlažnih nizina uz tokove oskudijevala.

e) Geopolitički položaj

Nakon povlačenja konačnih granica Poljska je imala 388.634 km², na kojem je živjelo oko 27.000 stanovnika. *Formirana kao protuteža Njemačkoj i mladoj sovjetskoj državi, Poljska je u razdoblju između dva svjetska rata bila u izvanredno teškom geopolitičkom položaju, koji se mogao definirati:* 1) Položajem u tzv. »koridoru ratova«. Sjeveroevropska nizina nakon opsežnih melioracijskih radova u tijeku XVIII. i XIX. stoljeća privlačila najvažnije transevropske prometnice, koje povezuju Istok i Zapad našeg kontinenta. Porast prometnog značenja pratio je i odgovarajući porast strateške važnosti, koja je svoj izraz našla u stalnim ratnim sukobima za kontrolu tog područja. (Napoleonski ratovi i I. svjetski rat); 2) Okruženjem od Njemačke na sjeveru, zapadu i jugozapadu, koja je zbog nastojanja za ponovnim uspostavljanjem svoga teritorijalnog kontinuiteta na Baltiku bila za Poljsku potenojalna opasnost, što je iscrpljivala gospodarsku moć države zbog potrebe pune vojne pripravnosti; 3) Priključenjem prostranih dijelova bjeloruskog i ukrajinskog etnikuma na istoku Poljska je postala izrazito nacionalno nehomogena država, u kojoj je na nacionalne manjine otpadalo čak 33% ukupnog stanovništva¹⁰³; 4) Kori-

¹⁰⁰ Norman J. G. Pounds: *Poland between East and West*, D. Van Nostrand, Comp., Inc. Princeton, New Jersey, 1964, str. 76.

¹⁰¹ 12. VII 1920.

¹⁰² 15. III 1923.

¹⁰³ Po popisu stanovništva od godine 1931. u Poljskoj je živjelo 31,915.800 stanovnika, od toga 21,993.400 ili 68,9% Poljaka, 4,441.600 ili 13,9% Ukrajinaca, 2,732.000 ili 8,6% Židova, 989.900 ili 3,1% Bjelorusa, 741.000 ili 2,3% Nijemaca, 138.700 ili 0,4% Rusa i 878.600 ili 2,8% ostalih. Podaci su preuzeti iz Norman J. G. Pounds: *Poland between East and West*, D. Van Nostrand, Comp., Inc. Princeton, New Jersey, 1964, str. 99. Po svojoj nacionalnoj heterogenosti Poljska država u razdoblju prije II svjetskog rata imala je sve sličnosti s prostorom Balkanskog poluotoka.

dorski karakter izlaza na more nije stimulirao maritimnu orijentaciju zemlje, što je slabilo mogućnost povezivanja sa zapadnim saveznicima; 5) Intergranični položaj gornjošljonskog rudarskog industrijskog područja, gospodarski najvrednijeg dijela Poljske, stavljao je zemlju u izvanredno nepovoljan strateški položaj prema Njemačkoj; 6) Pripadnost Poljske tzv. »Sanitarnom Kordonu«¹⁰⁴ oko SSSR-a, čija je osnovna zadaća bila izolacija te zemlje; 7) Napokon treba dodati da je ekstenzivni karakter gospodarstva doveo zemlju u izrazitu ovisnost o stranom kapitalu, što je bio također jedan od znatnih izvora geopolitičke nestabilnosti prijeratne Poljske.

Iznesene slabosti geopolitičkog položaja Poljske rezultirale su vojnim porazom i gubitkom suvereniteta godine 1939. u ratu s Njemačkom. Ugovorom u Moskvi 28. travnja 1939. između Njemačke i SSSR-a Poljska je nakon dvadesetak godina opstojanja ponovno podijeljena tzv. linijom Ribentrop-Molotov. Njemačka je tom podjelom dobila 185.600 km² sa 21.600.000 stanovnika¹⁰⁵. Dio toga okupiranog teritorija bio je direktno priključen Njemačkoj (91.700 km² s 9.500.000 stanovnika)¹⁰⁶, a na području Varšavskog, Lublinskog, Kielskog i Krakowskog vojvodstva formiran je tzv. »Generalni gouvernement« (93.900 km² s 12.100.000 stanovnika)¹⁰⁷. Sovjetski Savez zauzeo je uglavnom područje naseljeno bjeloruskim i ukrajinskim stanovništvom (202.400 km² s 12.600.000 stanovnika¹⁰⁸) do Cursonove linije, uključujući još i prostor Przemysla i Balystok. Kasnijim razvojem, u tijeku ratnih operacija Njemačke prema SSSR-u, područje »Generalnog gouvernementa« povećano je priključenjem Istočne Galicije za 143.883 km², na kojem je živjelo 17.108.900 stanovnika¹⁰⁹.

Ponovni gubitak nacionalnog suvereniteta i izloženost zemlje vođenju dugotrajnih vojnih operacija i okupaciji za razdoblje od 6 godina katastrofalno su se odrazili na gospodarski i demografski potencijal Poljske. Gotovo potpunom uništenju pojedinih regija pridružio se je gubitak od preko 6.000.000 stanovnika, pretežno u dobi najpovoljnijoj za rad i reprodukciju, što je imalo teške posljedice u poratnom razdoblju obnove zemlje.

Suvremeni razvoj i osobine granica Poljske

Oslobođenjem godine 1945. Poljska je doživjela impresivne političko-geografske promjene. Državni teritorij je smanjen velikim izmjenama stanovništva Poljska je postala nacionalno homogena, a priključenjem bivših njemačkih teritorija na zapadu (101.073 km²)¹¹⁰, gospodarski jača.

¹⁰⁴ Varšavskim sporazumom 17. III 1922. stvoren je poljsko-baltički blok zemalja, kojemu je uz Poljsku pripadala i Finska, Estonija i Letonija.

¹⁰⁵ *Vojna enciklopedija VII*, izd. Redakcije Vojne enciklopedije, Beograd, 1965, str. 122.

¹⁰⁶ *Isto*, str. 222.

¹⁰⁷ *Isto*, str. 222.

¹⁰⁸ *Isto*, str. 222.

¹⁰⁹ *Földrajzi zsebkönyv 1943., A Magyar Földrajz Társaság kiadása, Budapest, 1943*, str. 218.

¹¹⁰ *Osteuropa-Handbuch, Polen*, Böhlau Verlag Köln — Graz, 1959, str. 469.

POLJSKO NJEMAČKA GRANICA NAKON I SVJ. RATA

Sl. 4. POLJSKO SOVJETSKA GRANICA NAKON I SVJETSKOG RATA

Izvor: DIE OSTGEBIETE DES DEUTSCHEN REICHES, WÜRZBURG 1956.

a) *Političko-geografska problematika Poljsko-Njemačke granice*

Teritorijalne promjene. Povlačenje novih granica Poljske prema Njemačkoj izazvalo je znatno veće teškoće nego što je to bilo u slučaju poljsko-sovjetske granične problematike. Zapadne sile nisu prihvatile prijedlog SSSR-a i Poljske da se Poljskoj restauriraju njezine historijske granice iz X. stoljeća na rijeci Odri i »Zapadnoj Nysi« (Nysa Luzycka, Neisse). Uz historijska prava pomicanje zapadnih granica na spomenutu liniju Poljska je argumentirala i potrebom dovoljno velikog prostora za naseljavanje Poljaka reportiranih s područja koja su pripala SSSR-u, zatim nužnošću za sirovinским izvorima koji bi kompenzirali gubitak agrarno i rudarski relativno vrlo vrijedne Istočne Galicije, i dalje da bi bez posjedovanja čitavog toka rijeke Odre i njezine izlazne luke na Baltičkom moru Szczecyna došlo u pitanje normalno funkcioniranje izvora rudarskih i industrijskih proizvoda Gornjeg Šljonska.

Shvaćanja zapadnih saveznika o poljsko-njemačkoj granici doživjela su u razdoblju II. svjetskog rata znatne promjene. Prvobitni prijedlozi SAD predviđali su uključivanje u Poljsku samo područja Istočne Pruske i Gdanska (Danzig)¹¹¹. Uključivanje tih teritorija u poratnu Poljsku pratilo bi i istodobno iseljavanje njemačkog stanovništva. Britanski prijedlog nove granične linije znatno je radikalniji. Njime se predviđa pripojenje Poljskoj ne samo područja Istočne Pruske i Gdanska, nego i Gornjeg Šljonska (administrativnog područja Oppeln — Opole)¹¹². Slične stavove imao je i dio poljske emigracije u Londonu.¹¹³

U kasnijem razvoju zapadni saveznici prihvaćaju sovjetski prijedlog o zapadnim granicama na rijeci Odri, uključujući time u Poljsku Pomorze (Pommern), Zielenu Goru (Istočni Brandenburg) i grad Szczecyn s dijelom zapadnog pribrežja rijeke Odre¹¹⁴. Razlike su se pokazale u interpretaciji granice na rijeci Nysi. Naime, u Šljonsku (Šleskoj) postoje tri rijeke Nyse: Nysa Luzycka (Luzation Neisse) ili tzv. »Zapadna Nysa«, Nysa Kalona i Nysa Klodzka (Glatzer Neisse) ili tzv. »Istočna Nysa«. Za razliku od SSSR-a Velika Britanija je kao novu granicu predložila »Istočnu Nysu«. Tako bi prostor Donjeg Šljonska (24.938 km² s 3.038.000 stanovnika) ostao u okvirima Njemačke države.¹¹⁵ Osnove takvog rješenja bile su argumentirane demografskim, etničkim i gospodarskim razlozima. Po britanskim shvaćanjima, kojima su bili bliski stavovi i SAD, pripojenje Donjeg Šljonska (prostor administrativnog područja Breslau i Liegnitz) Poljskoj izazvalo bi iseljavanje daljnjih nekoliko milijuna Nijemaca, što bi uz repatriране iz Istočne Pruske, Gornjeg Šljonska, Gdanska,

¹¹¹ Włodzimierz T. Kowalski: *The Western Powers and the Polish-German Frontier during the Second World War*, »Polish Western Affairs«, Vol. VI, No 1, 1965, Poznan, 1965, str. 90. i 93.

¹¹² Isto, str. 94.

¹¹³ G. Labuda: *Polska granica zachodna*, Poznan, 1971, str. 285.

¹¹⁴ W. T. Kowalski: *The Western Powers and the Polish-German Frontier during the Second World War*, »Polish Western Affairs«, Vol. VI, No 1, Poznan, 1965, str. 96—99.

¹¹⁵ Nije posve jasno da li se time mislilo na čitav Donji Šljonsk ili samo na prostor južno i zapadno od rijeke Odre i sjeverozapadno od Istočne Nyse te sjeverno od granice prostora s Čehoslovačkom. U svakom slučaju taj dio Donjeg Šljonska činio je veći dio administrativno-teritorijalne jedinice Niederschlesien.

Pomorzea i Istočnog Brandenbura predstavljalo izvanredno velike gospodarske teškoće u ratu iscrpljenoj i opustošenoj Njemačkoj.

Na konferenciji predstavnika SAD, Velike Britanije i SSSR-a u Potsdamu 2. kolovoza 1945. donesena je odluka da se teritorij do linije Odra—Zapadna Nisa uključi pod poljsku administraciju, s tim da se krajnje rješenje o definitivnoj granici između dviju država donese mirovnim ugovorom s Njemačkom.¹¹⁶ Time su de facto Poljskoj vraćene njezine historijske pokrajine Šljonsk (Šleska, 34.671 km²)¹¹⁷ i Pomorze (Pommern, 42.630 km²)¹¹⁸ s Gdanskom (Danzig, 1.912 km²)¹¹⁹. Osim toga Poljska je dobila i veći dio Istočne Pruske (Ostpreussen 23.772 km²), izuzevši Kalinjingrad (Königsberg, 13.223 km²) s okolnim područjem, koji je bio priključen SSSR-u¹²⁰. Sporazumom u Lgorlecu (Görlitz) 6. srpnja 1950. Istočna Njemačka priznala je i de jure svoje granice s Poljskom kao konačne. SR Njemačka sve do najnovijeg doba nije priznavala granicu na Odri i Nysi, zahtijevajući njezinu reviziju, kojom bi istočni dijelovi nekadašnjeg njemačkog etnikuma bili vraćeni Njemačkoj. Do znatnih promjena u stavu SR Njemačke dolazi godine 1970. U skladu s novom »istočnom« politikom SR Njemačka potpisuje tzv. Istočne ugovore s Poljskom (7. studenoga 1970., u Varšavi) i SSSR-om priznajući time današnje zapadne granice Poljske. *Istočni ugovori i sporazum o Berlinu mogu se svakako ubrojiti među najvažnije događaje nakon II. svjetskog rata, jer je s njima došlo i do konačnog priznavanja evropskog teritorijalnog statusa quo.*

Tabela 15. Struktura stanovništva po materinskom jeziku novopripojenih područja istočno od granice Odra — Zapadna Nisa, po popisu stanovništva godine 1925. (u 000)¹²¹

Istočna Pruska	Broj stan.	Materinski jezik							
		poljski		njemački		njemački i jedan drugi		ostali	
		aps.	%	aps.	%	aps.	%	aps.	%
(Ostpreussen)	2.256	61	2,7	2.117	94,8	53	2,4	3	0,1
Pomorze (Pommern)	1.632	3	0,2	1.606	99,6	3	0,2	0	0,0
Granične Provincije (Posen-Westpreussen)	333	8	2,5	317	96,0	5	1,5	0	0,0
Istočni Brandenburg (Brandenburg)	640	2	0,3	625	99,2	3	0,5	0	0,0
Donji Šljonsk (Niederschlesien)	3.132	2	0,1	3.038	98,8	16	0,5	20	0,6
Gornji Šljonsk (Oberschlesien)	1.379	151	11,1	811	59,6	392	28,8	6	0,5
Ukupno	9.372	227	2,5	8.514	92,1	472	5,1	29	0,3

¹¹⁶ Norman J. G. Pounds: *Poland East and West*, D. Van Nostrand Company, Inc, Princenton New York, str. 111.

¹¹⁷ *Osteuropa-Handbuch, Polen*, Böhlau Verlag, Köln-Graz, 1959, str. 276.

¹¹⁸ *Isto*, str. 276.

¹¹⁹ *Isto*, str. 28.

¹²⁰ *Isto*, str. 276.

¹²¹ L. Anthony Kruszewski: *The Oder-Neisse Boundary and Poland's modernization*, Praeger Publishers, New York, 1972, str. 66.

Političko-geografske osobine granice na Odri i Zapadnoj Nysi. Spomenute teritorijalne promjene, koje su Poljsku u geografskom smislu pomakle daleko na zapad, imale su vrlo dalekosežan utjecaj na *demografsku i etničku* strukturu novopripojenih područja.

U razdoblju između dva svjetska rata asimilacija poljskog stanovništva doživljava svoju kulminaciju, osobito u vremenu nakon 1933. U Donjem Šljonsku po iskazima popisa stanovništva od 1925. Poljaka ima samo nekoliko tisuća, a 1939. gotovo su posve nestali.¹²² Tendencije germanizacije osjećaju se u najvećoj mjeri na području Gornjeg Šljonska. Dok je još godine 1925. evidentirano preko pola milijuna stanovnika poljskog materinskog jezika, do 1939. njihov je broj sveden na apsurdnih 2.000.¹²³ Sličan razvoj, iako u nešto blažem obliku, zabilježen je i u Istočnoj Pruskoj.

Po poljskim procjenama u razdoblju od 1918. do 1939. broj Poljaka u Donjem Šljonsku kretao se oko 20.000, u Gornjem Šljonsku oko 800.000, a u Istočnoj Pruskoj i ostalim dijelovima Njemačke negdje oko 400.000, što znači da je na teritoriju prijeratne Njemačke živjelo oko 1.200.000 Poljaka¹²⁴. Po istoj procjeni Poljaci su u tom vremenskom intervalu zadržali apsolutnu većinu u stanovništvu Gornjeg Šljonska.

Tabela 16. Odnos autohtonog i naseljenog stanovništva novopripojenih područja po popisu stanovništva godine 1950.¹²⁵

Vojvodstvo	Ukupno stanov.	Autohtono stanovništvo		Imigranti s područja Poljske		Repatriirani iz SSSR-a itd.		Ostali i nepoznati	
		aps.	%	aps.	%	aps.	%	aps.	%
Bialystok*	70,6	4,8	6,8	56,7	80,4	8,3	11,7	0,8	1,1
Olsztyn*	610,2	111,3	18,2	352,1	57,7	137,3	22,5	9,5	1,6
Gdansk*	500,8	57,4	11,6	334,9	66,8	97,8	19,5	10,7	2,1
Koszalin	518,4	49,5	9,5	333,3	64,4	126,0	24,3	9,6	1,8
Poznan*	49,3	2,9	5,8	30,4	61,6	15,5	31,5	0,5	1,1
SZczecin	529,3	16,7	3,2	344,1	65,0	160,5	30,3	8,0	1,5
Zielgna									
Gora	560,6	18,1	3,2	290,4	51,8	244,7	43,7	7,4	1,3
Wroclaw	1.698,9	97,5	5,7	901,8	53,1	677,7	39,9	21,9	1,3
Opole	809,5	437,7	54,1	158,1	19,5	188,3	23,3	25,4	3,1
Katowice*	588,6	369,1	62,7	114,7	19,5	93,6	15,9	11,2	1,9
Ukupno	5.936,2	1.165,0	19,6	2.916,5	49,1	1.749,7	29,5	105,0	1,8

* Podaci se odnose samo na one dijelove vojvodstva koji su nakon rata pripojeni Poljskoj.

¹²² A. Brozek: *The Influence of Migrations on the Nationality Structure of Silesia (1870—1945)*, »Polish Western Affairs«, Vol. VIII, No 2, 1967, Poznan, 1965, str. 428, 7 stanovnika poljskog i 444 njemačko-poljskog materinskog jezika.

¹²³ *Isto*, str. 428. Po popisu 1939. samo 2.767 stanovnika se deklariralo za Poljake, a u cijelom G. Šljonsku samo je 40.773 stanovnika nenjemačkog materinskog jezika.

¹²⁴ *Isto*, str. 428.

¹²⁵ L. Anthony Kruszewski: *The Oder-Neisse Boundary and Poland's Modernization*, Praeger Publishers, New York, 1972, str. 64.

Priključenjem bivših njemačkih teritorija istočno od Odre i Zapadne Nyse Poljskoj gotovo cjelokupno stanovništvo njemačkih nacionalnosti s tog područja iseljeno je u Njemačku DR, Njemačku SR i Berlin. Znatno broj Nijemaca izbjegao je i pri povlačenju njemačke vojske u tijeku 1944. i 1945.

Tabela 17. Njemačka emigracija iz pojedinih dijelova Poljske (izbjegli i repatrirani)¹²⁶

Područje emigracije	Područje imigracije			Ukupno
	SR Njemačka	DR Njemačka	Inozemstvo	
Istočna Pruska	1.380.000	570.000	10.000	1.960.000
Pomorze (Pomeranija)	920.000	500.000	—	1.420.000
Ist. Brandenburg	150.000	240.000	10.000	400.000
Šljonska (Šleska)	2.090.000	1.060.000	20.000	3.170.000
Gdansk (Danzig)	230.000	60.000	—	290.000
Prijeratna Poljska	420.000	250.000	10.000	680.000
Ukupno	5.190.000	2.680.000	50.000	7.920.000

Teško je utvrditi točan broj njemačkih emigranata. No, radi se očito o imponantnom broju od oko 7 milijuna stanovnika. Tome treba dodati i oko 750.000 Nijemaca-emigranata s teritorija prijeratne Poljske i njih oko 300.000 s područja Gdanska¹²⁷.

Tabela 18. Razvoj broja repatriranih Nijemaca iz Poljske u razdoblju 1945.—1950.¹²⁸

Godina	Broj repatriranih
Od ljeta do jeseni 1945.	cca 650.000
Od veljače do prosinca 1946.	1.632.562
1947.	538.324
1948.	42.740
1949.	61.449
1950.	cca 59.000
Ukupno	cca 2.984.075

Iseljavanje njemačkog stanovništva pratio je istodobno i proces naseljavanja prostora Šljonska, Pomorzea, Gdanska i poljskog dijela Istočne Pruske. U imigraciji na novopriopjena područja sudjeluje poljsko stanovništvo repatrirano s područja priključenih SSSR-u i stanovništvo s ostalih dijelova državnog teritorija. U Šljonsk se u najvećem broju naseljuje repatrirano poljsko stanovništvo iz Ukrajine. Do kraja godine 1945. naseljeno je 629.084 Poljaka iz

¹²⁶ Isto, str. 17.

¹²⁷ *Osteuropa-Handbuch, Polen*, Böhlau Verlag, Köln-Graz, 1959, str. 161.

¹²⁸ Isto, 161. i A. Bognar: *Migracije stanovništva Evrope nakon II. svjetskog rata*, »Naše teme«, 2. IX 1969., Republička konferencija Saveza omladine Hrvatske, Zagreb, 1969, str. 1687.

Tabela 19. Imigracija poljskog stanovništva na novopripojena područja, istočno od granice Odra — Nysa u razdoblju 1945.—1947.¹³⁴

Vojvodstvo	Stanovništvo naseljeno u seoskim naseljima			Stanovništvo naseljeno u gradskom naselju			
	iz Poljske	repatriir.	Ukupno	iz Poljske	repatriir.	Ukupno	Ukupno
Bialystok	36.063	2.876	38.939	10.483	6.375	16.858	55.797
Olsztyn	204.253	68.440	272.693	95.147	52.943	148.090	420.783
Gdansk	73.377	26.424	99.807	206.897	62.459	269.355	369.162
Szczecin	284.197	170.581	454.778	202.397	175.977	378.374	833.152
Poznan	104.305	114.689	218.994	85.988	75.888	161.876	380.870
Wroclaw	323.243	465.238	788.481	414.281	377.559	791.840	1.570.321
Silesia	63.319	101.281	164.600	116.817	161.108	277.925	442.525
Ukupno	1,088.757	949.529	2,038.292	1,132.009	912.309	2,044.318	4,082.610

¹³⁴ Isto, str. 148.

Ukrajine, 135.654 iz Bjelorusije, 53.899 iz Litvanske SSR i njih 22.058 iz ostalih područja SSSR-a¹²⁹. Broj repatriiranih iz SSSR-a u godini 1946. bio je 644.437¹³⁰. Znatno broj Poljaka u Šljonsk dolazi iz gusto naseljenih područja vojvodstava Rzeszów, Krakow, Kielce itd.¹³¹ Osim navedenih relativno je velik broj naseljenika koji se regrutiraju iz redova Poljaka povratnika iz Njemačke, Čehoslovačke, Austrije, Mađarske i zapadnih dijelova našeg kontinenta (Velika Britanija, Francuska itd.)¹³² Gotovo polovica broja naseljenika Poljskoj pripojenih teritorija koncentrirano je godine 1947. u Šljonsk, što je i razumljivo s obzirom na veliku agrarnu i rudarsko-industrijsku vrijednost kraja¹³³.

Brojčanu snagu tih selidbenih pokreta najbolje ilustrira podatak da je već 1965. u zapadnim dijelovima Poljske živjelo oko 8,350.000 stanovnika, što gotovo u potpunosti odgovara demografskoj masi koja je 1939. naseljavala te krajeve (oko 8,500.000 stanovnika)¹³⁵. Na intenzitet tih migracijskih pokreta upućuju i slijedeći podaci: 1946. živjelo je na novopripojenim područjima oko 5,020.000 stanovnika, 1950. oko 5,890.000, 1955. oko 6,910.000, 1960. oko 7,650.000, a u godini 1965. čak 8,350.000 stanovnika¹³⁶.

Tabela 20. Razvoj naseljenosti područja istočno od granice Odra — Nysa (u 000)¹³⁷

Vojvodstvo	1939.	1946.	1950.	1969.	1971.
Bialystok*	125,9	36,9	70,6	115,3	—
Olsztyn*	966,5	351,8	610,1	882,6	—
Gdansk*	694,1	354,2	500,9	829,3	—
Koszalyn	810,4	585,1	528,0	789,8	—
Szczecin	1.014,9	307,5	517,0	895,6	—
Poznan*	85,6	36,9	48,0	80,4	—
Zielona Gora	918,6	337,7	559,0	883,4	—
Wroclaw	2.646,5	1.768,8	1.736,0	2.511,2	—
Opole	1.066,7	792,2	809,0	1.045,9	—
Katowice*	556,2	468,6	588,5	691,1	—
Ukupno	8.885,4	5.039,7	5.967,1	8.724,6	8.904,6

* Podaci se odnose samo na dijelove vojvodstava, tj. područja koja su 1945. pripadala Njemačkoj.

Najvažniji rezultat tih gigantskih migracija, u kojima je sudjelovalo 15—20,000.000 stanovnika, jest činjenica da je Poljsko-Njemačka granica na

¹²⁹ S. Banasiak: *Settlement of the Polish Western Territories in 1945—1947*, »Polish Western Affairs«, Vol. VI, No 1, 1965, Poznan, 1965, str. 132.

¹³⁰ *Isto*, str. 140.

¹³¹ *Isto*, str. 132.

¹³² *Isto*, str. 121., broj Poljaka bio je 2,207.716.

¹³³ *Isto*, str. 148.

¹³⁵ G. Labuda: *Poljska granica zachodna*, Poznan, 197, str. 299.

¹³⁶ *Isto*, str. 299.

¹³⁷ L. Anthony Kruszewsky: *The Oder-Neisse Boundary and Poland's Modernization*, Praeger Publishers, New York, 1972, str. 43.

Odri i Nysi postala vrlo jasna i oštra etnička granica njemačkog i poljskog naroda, i da ona u etničkom smislu u velikoj mjeri odgovara stanju koje je prethodilo njemačkoj političkoj, teritorijalnoj i etničkoj ekspanziji u vremenu nakon X. stoljeća.

Geostrateške osobine granice. Granična linija na Odri i Zapadnoj Nysi, iako je izolacijski karakter pradoline, koju za svoje otjecanje koristi rijeka Odra, melioriranjem močvarišta nestao, i premda riječni tokovi u suvremeno doba imaju izrazitu funkciju spajanja, pogodna je granica i u prirodnogeografskom pogledu. U nizinskim područjima vodeni tokovi predstavljaju jedine markantne prirodne prepreke, koje mogu poslužiti u delimitiranju dvaju suvereniteta. U tom smislu, a i zbog svoje meridionalne usmjerenosti, tokovi Zapadne Nyse i Odre svakako imaju, uz svoje historijsko i suvremeno etničko značenje, određenu opravdanost da posluže kao granična linija.

U razmatranje političko-geografskih osobina poljsko-njemačke granice treba uključiti i *strateške aspekte*:

1. Granica je zbog ravničarskih osobina krajeva kroz koje je povučena otvorena i teško ju je braniti.

2. Važnost Odre kao vodenog puta umanjena je činjenicom da je u svom nizvodnom toku od Fürstenberga granična rijeka, koja je u ratnim prilikama u prometno-gospodarskom pogledu u potpunosti neiskoristiva.

3. Prednost je granice u činjenici da predstavlja najkraću liniju koja povezuje planinsko područje Sudeta i Baltičko primorje. U eventualnom sukobu transverzalni pravac tokova Odre i Nyse nedvojbeno predstavlja relativno veliku obrambenu prednost, osobito za Poljsku, na čijem se teritoriju nizinski prostor idući na istok sve više proširuje, što je inače očita slabost u obrani njezine životne okosnice u dolini Visle.

b) *Granica s SSSR-om*

Poljska je ugovorom u Moskvi 16. kolovoza 1945. prihvatila kao svoju granicu prema SSSR-u tzv. »Cursonovu liniju« s time da se na području Istočne Galicije nova međa u velikoj mjeri poklopila s linijom A, koju su još 1919. sugerirale sile Antante. Tim razgraničenjem SSSR je u odnosu na liniju »Ribentrop-Molotov« od 1939. godine Poljskoj prepustio dio bivšeg Lwówskog vojvodstva s gradom Przemyslom u Galiciji i veliki dio teritorija vojvodstva Oialystok, izuzimajući kotare Grodno i Wolkowysk. Graničnim korekcijama godine 1951. SSSR je dobio 379.000 km² južno od Hrubieszowa, a Poljska gotovo jednako veliku površinu južno od Przemysla s gradom Ustrzykidolne, neposredno uz današnju granicu s Čehoslovačkom.¹³⁸

Osnove za takvo povlačenje novih granica na Istoku, kojima je Poljska izgubila 179.649 km² (46% prijeratnog teritorija)¹³⁹ s oko 10,720.000¹⁴⁰ stanovnika, prvenstveno su etničke prirode.

¹³⁸ *Encyclopaedia Britannica*, Vol. 18, W. Benton, London, 1963, str. 152.

¹³⁹ Po vlastitom proračunu.

¹⁴⁰ *Osteuropa-Handbuch, Polen*, Böhlau Verlag Köln-Graz, 1959, str. 269.

Tabela 21. Nacionalna struktura stanovništva istočnih dijelova Poljske pripojenih SSSR-u po popisu stanovništva od godine 1931.¹⁴¹

Vojvodstvo	Ukupno stanovništvo	Poljaci	Nepoljsko stanovništvo	Površina u km ²
Wilno (Vilnius)	1,275.269	763.528	511.741	29.011
od toga	100%	59,9%	40,1%	
— grad Wilno (Vilnius)	196.383	129.660	66.723	105
	100%	66 %	34 %	
Nowgorodek	1,056.780	555.520	501.260	22.966
	100%	52,6%	47,4%	
Volhynia	2,084.791	343.250	1,741.541	35.754
	100%	16,5%	83,5%	
Polesie	1,131.359	164.163	967.196	36.668
	100%	14,5%	85,5%	
Lwów (Lviv) ¹⁴²	1.676.685	748.639	928.046	14.063
od toga	100%	44,5%	55,5%	
— grad Lwów (Lviv)	316.177	201.481	114.696	67
	100%	63,7%	36,3%	
Stanislawow	1,476.538	332.015	1,144.523	16.894
	100%	22,5%	77,5%	
Tarnopol	1,603.313	793.924	809.389	16.533
	100%	49,5%	50,5%	
Kotari Grodno i Wolkowysk	384.610	184.879	199.731	8.927
	100%	48,1%	51,9%	
Ukupno	10,689.344	3,885.918	6,803.426	180.816
	100%	36,3%	63,7%	

¹⁴¹ *Polish and Non-Polish populations of Poland*, Published by the Institute for the Study of minority problems, Warszawa str. 35—37, 41—43, Nowy Swiat, 21, 1932. i *Mali Rocznik Statystyczny, Warszawa, 1938*, str. 13., 14., 22. i 23. Točniji podaci zbog nedostatka detaljnih karata i podataka po naseljima ne mogu se pružiti, međutim, odstupanja su mala, pa prezentirani statistički materijal može poslužiti kao pogodan pokazatelj nacionalne strukture stanovništva područja.

¹⁴² Podaci se odnose na kotare Bóbrka, Drohobycz, Grodek Jagiell., Jaworów, Lwów, Lwów-grad, Mosciska, Rawa Ruska, Rudki, Sambor, Sokal, Stary Sambor, Turka i Zolkiew.

Najveći dio teritorija koji su priključeni SSSR-u bili su dijelovi Ukrajinskog i Bjeloruskog etnikuma, čije su se zapadne među u znatnoj mjeri poklapale s novopovučenom granicom. Napoljsko stanovništvo činilo je ovdje većinu od preko 60% ukupne populacijske mase. Iznimka u tome bila su područja vojvodstva Wilno i Nowgorodek na sjeveru i Lwówsko, te dijelom Tarnopolsko vojvodstvo na jugu u Istočnoj Galiciji. Kao što je u prethodnom poglavlju već napomenuto, to su u osnovi bili nacionalno-heterogeni krajevi s jakom poljskom komponentom u etničkom sastavu njihova stanovništva. Udio Poljaka u međuratnom razdoblju i dalje se povećavao useljavanjem i relativno jakim procesom »polonizacije« Ukrajinaca, Bjelorusa i Židova. Odnosi se to osobito na Istočnu Galiciju, gdje je taj proces bio izvanredno jako izražen. Pred I. svjetski rat prostorno nepovezane enklave s poljskom većinom oko Lwówa i Tarnopola u razdoblju do popisa stanovništva od godine 1931. bile su spomenutim razvojem povezane s područjem poljskog etnikuma na zapadu; stvoren je jak poljski etnički klin od Przemysla pa, sve do istočne granice Galicije¹⁴³. Pripojenjem toga kraja nakon II. svjetskog rata Ukrajinskoj SSSR dolazi do masovnog iseljavanja i repatriranja Poljaka u Poljsku. Tim razvojem, koji je istodobno pratio priliv repatriranih Ukrajinaca iz dijela Galicije koji je ostao u okviru granica Poljske, Istočna Galicija postaje etnički homogen kraj u kojem po posljednjem popisu od godine 1959. Poljaci čine samo 2—4% ukupnog stanovništva. Druga jaka zona izrazite nacionalne heterogenosti bili su prostori vojvodstva Wilno i Nowgorodek, gdje su Poljaci u prijeratnom razdoblju činili većinu stanovništva. Zona njihove najjače naseljenosti bio je vilnjanski kraj (kotari Wilno Troki 84,3%, Oszmiana 81,5%)¹⁴⁴ i sjeverni dio vojvodstva Nowgorodek (kotari Lida 79,4%, Szczecin 83,3%)¹⁴⁵, gdje je proces polonizacije bio zahvatio znatan broj pravoslavnih Bjelorusa¹⁴⁶. Poratnim pomicanjem granica Poljske prema zapadu došlo je do znatnih iseljavanja Poljaka iz tih krajeva. Međutim, emigracija prema Poljskoj nije ovdje imala takvu snagu kao u Istočnoj Galiciji, tako da je poljska komponenta u tim krajevima još uvijek relativno jaka.¹⁴⁷ SSSR je repatrirao 1.503.800 Poljaka, a u obratnom smjeru iz Poljske je iseljeno 518.000 Ukrajinaca, Bjelorusa i Litvanaca.

¹⁴³ Idući od zapada prema istoku udio Poljaka u % kretao se je: kotari Mosćiska (56,0%), Rudki (48,4%), Lwów (56,9%), Lwów-grad, (63,7%), Drohobycz (47,2%), Przemyslany (58,3%), Kamionka Strumilova (51,1%), Złoczow (47,9%), Zborow (47,8%), Brzezany (47,1%), Podhajce (48,8%), Tarnopol (66,4%), Zbaraz (50,0%), Skalat (66,6%) i Trembowia (60,9%). Po podacima iz *Polish and Non-Polish populations of Poland*, Published by the Institute for the study of minority problems, Warszawa, 21, Nowy Swiat, 1932, str. 41 i 42.

¹⁴⁴ *Isto*, str. 36.

¹⁴⁵ *Isto*, str. 36. i 37.

¹⁴⁶ *Osteuropa-Handbuch*, Polen Böhlau Verlag, Köln-Graz, 1959, str. 116.

¹⁴⁷ L. Anthony Kruszewski: *The Oder-Neisse Boundary and Poland's Modernization*, Praeger Publishers, New York, str. 51. i 52.; godine 1959. živjelo je 385.000 Poljaka u sjevernom i zapadnom dijelu Bjelorusije (oko Grodna i Minska) i 240.000 u Litvi (od toga 68.000 u gradu Wilno — 18,3% stanovništva) oko grada Wilna. Šire područje Vilnjanske regije po Etnografskom atlasu svijeta, izdanom godine 1964. u Moskvi, još je uvijek dio poljskog etnikuma (osim samog grada).

Tabela 22. Razvoj broja repatriranih Poljaka SSSR-a u razdoblju 1944.1949.¹⁴⁸

Godina	Ukupno	Repatrirani s područja			područja Ostala
		SSR Litve	SSR Bjelorusije	SSR Ukrajine	
1944.	117.212	0	0	117.212	0
1945.	723.488	53.899	135.654	511.377	22.058
1946.	644.437	123.443	136.419	158.435	226.140
1947.	10.801	671	2.090	76	7.964
1948.	7.325	0	0	74	7.251
1949.	3.420	0	0	0	3.420
Ukupno	1,506.683	178.013	274.163	787.674	266.833

Istočni dijelovi prijeratne Poljske, koji su ušli u sastav SSSR-a, bili su u skladu sa svojom etničkom strukturom ili pak na temelju historijskih prava pripojeni litvanskoj, bjeloruskoj i ukrajinskoj SSSR¹⁴⁹.

Osim u etničkom pogledu (najvećim dijelom) današnje istočne granice Poljske ne zadovoljavaju gotovo nijedan geografski teritorij. Međa je provučena kroz ravničarski kraj ne oslanjajući se na bilo kakve izrazite reljefne prepreke. U osnovi ona razdvaja prirodno-geografski jedinstvenu cjelinu sjevernoevropske nizine s glacijalnim pejzažem i nešto viši agrarno vrijedni lesni ravnjak u Galiciji, koji je uz to u svom centralnom dijelu gusto naseljen kraj s izrazito jakim rudarskim potencijalom (nafta i sol) na dva nejednaka dijela. Jedino u svom centralnom dijelu, gdje je povučena duž rijeke Bug, koji odvaja močvarnu i slabo naseljenu zonu Pripjata od nešto višeg i gušće naseljenog područja na zapadu, granica ima, uz etničke, i svoje prirodno-geografske osnove. Granica tu ima i povoljne strateške osobine, ali s očitom prednošću SSSR-a, kojem Pripjat predstavlja vrlo pogodnu izolacijsku zonu prema vitalno važnim gospodarskim i demografskim sadržajima u njegovoj unutrašnjosti. Prometno lako prohodni morenski i lesni pojas sjeverno i južno od Pripjata nema takvih obrambenih pogodnosti, pa su to za oba suvereniteta strateški izrazito osjetljivi granični dijelovi.

c) *Suvremene geopolitičke i geostrateške osobine Poljske*

Svakako da su migracije stanovništva uzrokovane političko-geografskim promjenama imale najpozitivnijeg odraza na nacionalnu strukturu stanovništva Poljske. Dok je prije rata 1/3 stanovništva otpadala na nacionalne manjine,

¹⁴⁸ Isto, str. 54.

¹⁴⁹ Vilnius (Wilno) s pripadnom regijom (9.531 km² s 549.000 stanovnika, od toga 369.000 Poljaka, 84.000 Židova, 61.000 Litvanaca, 32.000 Bjelorusa i Rusa itd. po popisu iz godine 1931.) na temelju historijskih prava pripao Litvanskoj SSR. Istočna Galicija, Volhynia i dio Polesja bili su priključeni Ukrajinskoj SSR (90.000 km² sa 6.949.000 stanovnika), a područje vojvodstava Nowgorodek i dijelovi vojvodstava Polesje, Wilno i Bialystok (79.900 km² s 3.366.000 stanovnika) Bjeloruskoj SSR. odaci su preuzeti i korigirani (milja² u km²) iz *Encyclopaedia Britanica*, Vol. 14, str. 684 i Vol. 19, W. Benton, London, 1963, str. 218.

suvremena je Poljska postala etnički homogena. U njoj danas živi samo oko 550.000 pripadnika ukrajinske, bjeloruske, njemačke i židovske narodnosti (1,6% ukupnog stanovništva zemlje).¹⁵⁰

U poratnom razdoblju Poljska bilježi i izvanredno jak demografski razvoj. Broj njezina stanovništva porastao je s 23.000.000 u godini 1946. na preko 31.000.000 u 1966., što odgovara stanju prigodom popisa stanovništva godine 1931.¹⁵¹ Tim porastom Poljska je u potpunosti kompenzirala visok ratni mortalitet (6,028.000 stanovnika, svaki 5. Poljak), a i veliki migracijski odljev stanovništva, koji je uslijedio nakon godine 1945.

Gospodarska snaga zemlje, zbog priključenja rudarsko-industrijskih i agrarno bogatih krajeva na zapadu i socijalističkog preobražaja društveno-ekonomskih snaga zemlje, pokazuje također snažan napredak. Priključenjem zapadnog dijela gornjošljonskog rudarskog revira osigurane su osnovne energetske potrebe zemlje, a proširenjem (baltičke primorske garade s lukama Gdanski i Szczecyn omogućena je i pomorska orijentacija Poljske, što je također bilo velik stimulan za aktiviranje njezine do tada ekstenzivne privrede. Od posebnog je značaja za razvoj Gornjeg Šljonska uključivanje u Poljsku cijelog toka rijeke Odre s izlaznom lukom Szczecyn. Rijeka Odra bila je povezana kanalom s Gornjim Šljonskom na početku XIX. stoljeća, a neposredno pred II. svjetski rat izgrađen je novi kanal daleko većih kapaciteta. U razdoblju nakon 1945. Poljska je mnogo učinila i na kanaliziranju gornjeg toga rijeke Odre. Mnogo je učinjeno i na ravnomjernijoj industrijalizaciji pojedinih dijelova zemlje. Do II. svjetskog rata težište industrijske proizvodnje bilo je koncentrirano na zapadni dio zemlje, dok je istok bio tipičan zaostao agrarni kraj. U okviru suvremene Poljske neujednačenosti industrijskog razvoja zapada i istoka zemlje u velikoj mjeri nestaje.

Tabela 23. Rudarska i industrijska proizvodnja Poljske u razdoblju 1938.—1961. (u tisućama tona)¹⁵²

Proizvod	1938.	1950.	1961.
Kameni ugljen	38.104	78.001	106.606
Mrki ugljen	10	4.837	10.338
Zeljezna ruda	270	262	672
Sirovo željezo	968	1.488	4.770
Čelik	1.542	2.515	7.234
Cement	776	2.512	7.364
Dušično gnojivo	52	65	282
Pamučno predivo	64,3	92,1	164,6
Vuneno predivo	34,2	41,9	60,3
Olovo (čisto)	18,6	—	39,8
Cink (čist)	108,1	113,6	182
Električna energija	3.977	9.408	32.254

¹⁵⁰ *Encyclopaedia Britannica*, Vol. 18, W. Benton, London, 1963, str. 153.

¹⁵¹ *Isto*, str. 153.

¹⁵² Norman J. G. Pounds: *Poland between East and West*, D. Van Nostrand Company, INC, New York, 1964, str. 93.

Agrarnom reformom učinjen je kraj velikom posjedu, u kojem se neposredno pred rat nalazilo preko 50% obradivih površina.¹⁵³

Positivne promjene etničke, demografske, gospodarske i prometne strukture, koje su u velikoj mjeri rezultat promijenjenih političko-geografskih osobina zemlje, utjecale su i na povoljan razvoj geopolitičkog položaja Poljske. Orijentacija na vojno, političko i gospodarsko povezivanje s SSSR-om i ostalim socijalističkim državama u okviru regionalnih organizacija zemalja Varšavskog ugovora i SEV-a te rješenje graničnih problema na istoku i zapadu, daljnji su faktori poboljšanja geopolitičkog položaja. U prvom redu odnosi se to na izlazak iz tzv. »okruženja«, koje je iscrpljivalo Poljsku ne samo u gospodarskom, nego i u psihološkom pogledu. Druga važna osobina suvremenog geopolitičkog položaja Poljske jest i činjenica da je, s obzirom na prisutnost sovjetskih trupa u Istočnoj Njemačkoj i pripadnost te zemlje Varšavskom ugovoru, zapadnim granicama garantirana relativno velika sigurnost. Osim toga, iz kontrole Baltičkog primorja proizlaze određene strateške prednosti u osiguranju njezine sjeverne morske fasade. To tim više što je najbliži sjeverni susjed Poljske neutralna Švedska. Nepovoljnosti geopolitičkog položaja, koje proizlaze iz prirodno-geografskih osobina državnog teritorija — otvorenost i laka prohodnost — i dalje su međutim prisutne.

U obrambeno-vojnim koncepcijama zemalja Varšavskog ugovora, upravo zbog lake prometne prohodnosti i činjenice da iz zemlje vode dva vitalno važna prometna pravca prema demografskim i gospodarskim težištima SSSR-a, Poljska ima posebnu važnost. Morenskim koridorom (Minsk-Smolensk) ide osnovni prometni pristup Moskovskoj jezgri državnosti, dok se lesnim pojasom vrlo lako prodire do rudarski i industrijski važnih područja Ukrajine (Krivoj Rog, Donbaski bazen). Južni tzv. »lesni« prometni pravac omogućuje osim toga, u svom nastavku preko tzv. »Vrata naroda« između Urala i Kaspijskog jezera, prodor u srce Heartlanda, Zapadni Sibir (Kuznjecki i Karagandski rudarsko-industrijski bazen). Ne treba pri tome zaboraviti i činjenicu da se za lesni pojas veže najveća koncentracija demografskih potencijala SSSR-a, Poljske i Istočne Njemačke. Jasno to ilustriraju slijedeći podaci. U zoni lesa koja se prostorno podudara sa zonom šumovite stepe i dijelom klimatsko-vegetacijske zone bjelogorice živi na površini od 4,746.500 km² (21,3% teritorija SSSR-a) 139,631.000 stanovnika ili 66,9% ukupne demografske mase SSSR-a¹⁵⁴. Uključi li se u promatranje poljski, istočno-njemački i rumunjski dio lesnog pojasa navedene konstatacije dolaze još i više do izražaja; na 16% teritorija zemalja Varšavskog ugovora koncentrirano je 41% njihova stanovništva¹⁵⁵. Strateška važnost lesnog pojasa naglašena je i činjenicom da se od Elbe pa do Donjeckog bazena u njoj koncentrirao najveći dio rudarsko-industrijskih potencijala Istočne Njemačke, Poljske, Rumunjske i Ukrajinske SSR. Po svom demografskom i gospodarskom sadržaju lesni je pojas strateški najvredniji dio zemalja Varšavskog ugovora. Uz navedene prednosti, zbog svoje relativno vrlo

¹⁵³ Isto, str. 94.—98.

¹⁵⁴ R. Pavić — A. Bognar: *Geopolitičke i geostrateške značajke evropske zone Varšavskog ugovora*, »Politička misao«, 2/1969, Fakultet političkih nauka i Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 1969, str. 211.

¹⁵⁵ Isto, str. 210.

**SI. 5. POLITICKO-GEOGRAFSKE STRUKTURE
TERITORIJALNIH PROMJENA NAKON
II SVJETSKOG RATA**

male širine (negdje se to svodi na nekoliko desetina km) i velike demografske koncentracije, lesni je pojas jedan od najranjivijih dijelova vojne zajednice.

Posebno značenje u prometno-strateškom pogledu ima središnja Poljska ili tzv. »koridor ratova«. Taj prostor, koji je nekad zbog svoje močvarnosti imao sve osobine prirodne tvrđave uokviru koje se razvila Poljska inicijalna državna jezgra, nakon opsežnih melioracija u XVIII. i XIX. stoljeću, postaje jedan od najvrednijih agrarnih krajeva s izvanredno velikim prometnim pogodnostima. Tu su izgrađene najvažnije cestovne i željezničke prometnice, koje povezuju zemlju pravcem istok—zapad, a istodobno su i dio transkontinentalnih magistralnih putova, koji povezuju istočne i zapadne dijelove našeg kontinenta (Pariz—Berlin—Varšava—Moskva). Kontrola tog područja od bitne je važnosti u obrani zemalja Varšavskog ugovora. To tim više što je, osim spomenutih prometnica, u tom dijelu Poljske izgrađena relativno gusta kanalska mreža koja je, zbog lake ranjivosti ostalih oblika prometa, vrlo važna za opskrbljivanje pretpostavljene fronte u eventualnom ratnom sukobu.

BOUNDARYS (FRAN TIERS) OF POLAND

(Summary)

Knowing of political-geographic, geopolitical and geostrategic characteristics of the Polish frontier, is an important precondition for more complete understanding of the bases of nowadays and future European security.

Poland is a part of Rimland, exactly on the point where the most favourable penetrations to the heart of Heartland start, (they start with MOULD/RICH SOIL zone for Siberia and Smolensky corridor to the centre of Soviet state -Moscow). At the same time, Poland is a part of the continental inland, which being situated between Heartland and sea powers on the west, has all the characteristics of a conflict zone. Frequent changes of frontiers are principal distinctions of the political-geographic structure of this part of Europe. The fact that the notion »state on wheels« is attributed to Poland, is reflected by extremely sensitive geopolitical and geostrategic position of Poland within this territory.

Some basically natural-geographic elements were very important in the development of Poland. This conclusion refers to: RICH SOIL zone (for its communicativeness), moraine alluviums and bulwarks (the development of the core of sovereignty around Gniezn), Baltic maritime region (with the exception of eustatic mouths of rivers Odra and Wisla which are unapproachable), and, finally, to the primeval valleys/its isolating importance in the swampy land phase., with the help of melioration, however, they become the most important parts of the state territory for traffic.

The beginnings of the development of Polish sovereignty are characterized by the development of terra nullius frontier and the so called primitive frontier. Being passable for traffic, Poland has, already in the initial stage, been in a constant conflict with its neighbours. The stability of the state power in the period between the 10th and 14th centuries was mostly dependent upon the strength of the central sway, because as soon as the central sway weakens, particular territories are lost, and vice-versa.

From 12th to 14th ct. Poland disintegrates into series of smaller political-territorial units. This enables Germans to advance more vigorously towards east. This political and military penetration is accompanied by strong migrations of German popularity along woodland zone to Slezia, and along maritime way to the territory of Baltic maritime region (Pomorze, East Prussia, Gdansk). The union with Latvia (Litwa) is of a special importance in this context, because it enables the expansion

of Poland to the tract of Ukraine, Belourssia and Litwa etnicum. This gaining ground towards the east, is accompanied by shifting of the centre of sovereignty from Gniezn and Poznan, first to Cracow (Krakow), and later to Warsaw. This is a period of the development of the so called dynamic frontier.

The expansion towards east had negative socio-political and economic consequences. The development is enlarged by the orientation on the large property and export of agricultural products. Central rule weakens and so does the national homogeneity of the country, because of attachment of numerous other nations. All these, together with constant conflicts with Russia, Turkey and Sweden during the period from 16th till 18th centuries, exhausted economic and military power of Poland. Thus, by the end of 18th century is faced with the loss of national sovereignty and the division of its territories among Prussia, Austria and Russia.

After the World War I, the sovereignty of Poland is renewed. However, by Versailles Peace treaty, a large part of the frontier was not clearly defined. Poland got its ethnic frontiers with Germany, by inclusion of the Great Poland and East Pomorze, with exception of the tract of the southern part of East Prussia (Olsztyn, Kwydzin) and Upper Slezia. Poland lost plebiscites on these disputable tracts., subsequently a part of the industrial mining tract in Upper Slezia was attached to Poland by a subsequent decision of VSSA. By attachment to East Pomorze, Poland got a corridor-exit to Baltic.

The Polish-Soviet frontier problems caused series of most violent conflicts. The line of armistice between the two belligerent sides — »Curson's« — line — suggested by the West powers, mostly corresponded to the ethnic boundary, except for the tract of Wilna. Two alternative lines were appointed in the tract of Galicia — A and B. A great part of Galicia, compactly populated by the Polish, was to be attached to Poland by line A, while the rest of Galicia would turn to mandatory tract of Poland. Line B (it included Lwow in Poland), was anticipated for the case of division of Galicia between Poland and Ukraine. The Soviet-Polish frontier made legal in 1921, by the Riga Peace treaty, included in Poland 143.012 km² of the territory to the east of the »Curson's« line (Galicia and Wilno).

The difficult geopolitical position of Poland between the two World wars is characterized by: 1) the position in the »corridors of wars«, 2) being surrounded by Germany, 3) the corridoric character of its exit to the sea, 4) heterogenous national structure of the population, 5) interfrontierial position of economically most valuable part of the country — Upper Slezia, 6) belonging to »Sanitary cordon«, and by 7) extensive economic development. The above mentioned weaknesses resulted in the military defeat and the loss of sovereignty in the war with Germany in 1939. Poland was divided between the Soviet Union and Germany by the Ribentrop-Molotov line (202.000 : 185.000 km²).

After the World War II, Poland underwent great politico-geographic changes. The territory of the state was diminished: by the great changes of popularity, Poland became nationally homogenous state. By adjoining of former German territories, Poland became stronger in the sense of economics. Poland got its historic frontiers on Odra and West Nysa. Because of the emigration of German popularity, the frontier became ethnic boundary of the two people. The frontier on Odra and West Nysa is, at the same time, the most favourable frontier for Poland in strategic-defensive sense.

»Curson's« line and line A in Galicia became the frontier between Poland and the Soviet Union, and because of repatriation of Polish and Ukrainians in both directions, it mostly corresponds to ethnic boundary, except for the tract of Wilna.

Geopolitical position of Poland has fairly improved by the widening of the sea wall, enlarging homogeneity of the national structure, stepping out from the surrounding, and by the streightening of the economic basis. However, sensibilities of the strategic characteristics of the territory, that arise from its being passable in the sense of traffic, are still present. This is of a special importance in strategic-defensive conceptions of the Warsaw Pact countries.